

ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์

เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

W.
E. O.

ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงสมทวงปารุกถาทิสามัคยาจารย์

และช่วยแก้ไขจัดการ
เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สารบรรพ์

มูลเหตุที่จะแสดงปาฐกถาว่าด้วยลักษณะการ

ปกครองประเทศสยามแต่โบราณ หน้า ๓

อารัมภกถาว่าด้วยหลักของการแสดงโบราณคดี „ ๒

ว่าด้วยลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่

โบราณ „ ๓

เหตุที่ชนชาติไทยได้เป็นใหญ่มาในประเทศไทย „ ๘

ลักษณะการปกครองประเทศสยามชั้นสมัย

กักคำบรรพ์ „ ๓๓

ว่าด้วยวิธีการปกครองประเทศสยามครั้ง

ราชวงศ์พระร่วง „ ๓๖

ว่าด้วยวิธีการปกครองประเทศสยามครั้ง

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี „ ๓๘

ว่าด้วยลักษณะการปกครองอาณาจักร „ ๒๓

ว่าด้วยวิธีปกครองคน „ ๒๕

ว่าด้วยระเบียบการปกครองฝ่ายธุรการ „ ๓๗

ว่าด้วยระเบียบการปกครองฝ่ายตุลาการ „ ๔๘

ว่าด้วยระเบียบการปกครองฝ่ายพหุกิจ „ ๕๖

ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์

เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

๑ เมื่อเสนาบดีกระทรวงธรรมการตรีศวนข้าพเจ้า
ให้มาแสดงปาฐกถาในสามัคยาจารย์ โปรดอนุญาต
ให้ข้าพเจ้าศึกษาเรื่องมาแสดงตามเห็นสมควร ข้าพเจ้า
นักชงดงเรื่องการศึกษาในประเทศสยามแต่โบราณ กัย
เรื่องลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ ซึ่ง
ข้าพเจ้าได้มีโอกาสศึกษามา เมื่อครั้งรับราชการอยู่ใน
กระทรวงธรรมการและกระทรวงมหาดไทย ทูลถวาย
พระองค์เจ้าอนันตวรฤทธิเดชแล้วแต่จะทรงเลือก เชื้อเลือกเรื่อง
หลัง ข้าพเจ้าจึงเตรียมมาแสดงเรื่องลักษณะการปกครอง
ประเทศสยามแต่โบราณเป็นปาฐกถาให้ท่านทั้งหลายฟัง
ในวัน

๒ ท่านทั้งหลายผู้มาพึ่งปาฐกถา ที่อยู่ในพระราช
 สำนักใดเคยพึ่งพระภิกษุถวายเทศน์ก็คงมี แต่ผู้
 ไม่เคยพึ่งเห็นจะมีมากกว่า อันลักษณะถวายเทศน์นั้น
 เมื่อพระผู้จะเทศน์จนธรรมาสันถวาญคือแลยชกักราช
 แล้ว ท่านย่อมถวายพระพรทูลความเริ่มต้น ว่าถ้าหาก
 ท่านเทศน์ไม่ถูกต้องตาม ไวยาหาร และศัดาธิบายแห่งพระ
 ธรรมแท้โดยทบทองกั ท่านขอพระราชทานอภัยด้วย
 เป็นผู้มิสคยัญญาอันน้อย ถึงนั้นแล้วจึงถวายเทศน์ต่อไป
 แม้สมเด็จพระสังฆราชถวายเทศน์ก็ทูลขออภัยเช่นว่า ซึ่ง
 พระสงฆ์องค์ใดจะละเลยหาไม่ แต่มิได้เป็นประเพณี
 ที่คฤหัสถ์จะพึงกระทำ ถึงกระนั้นก็ดี มีความอภัยข้อหนึ่ง
 ซึ่งควรจะกล่าวเป็นอาวรมกถา คล้าย ๆ กับที่พระภิกษุ
 ท่านกล่าวคำถวายพระพรทูลขออภัย ด้วยปาฐกถา
 ข้าพเจ้าจะแสดงให้ท่านทั้งหลายฟังวนั้น เป็นเรื่องโบราณ

๑. ในวันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทรงฟัง
 ปาฐกถาด้วย

คดี หรือถ้าจะว่าอีกนัยหนึ่ง คือเล่าเรื่องก่อนเกิดตั้ง
หลายร้อยปี บ่อมพนวสยที่ระรู้ให้วันถึงไม่มีบกพร่อง
หรือจะไม่พลาดพลั้งบ้างเลยได้ การแถลงเรื่องโบราณคดี
แม้ในบทพระบาลีมีซากกเป็นต้น เมื่อท่านจะแสดง
อภินิธานก็มักใช้คำขึ้นต้นว่า “กิริ” แปลว่าได้
ยินมาอย่างนั้น ๆ บอกให้ทราบว่าเรื่องที่แสดงเป็น
แต่ท่านได้ศึกษามา ข้อสำคัญอันเป็นความรับผิดชอบของ
ผู้นำเรื่องโบราณคดีมาแสดง อยู่ที่ตรงแถลงความตาม
ตนเชื่อว่าเป็นจริง และหลักฐานที่ทำให้ตนเชื่อนั้นให้ปรากฏ
ข้อใดเป็นแต่ความศรัทธาของตนเองก็ควรบอกให้ทราบ
ให้ผู้ฟังมีโอกาสเอาเรื่องและหลักฐานที่ได้ฟังไปพิจารณา
ช่วยกันค้นหาความรู้ให้เองแท้ ยิ่งขึ้นในคดีเรื่องที่แสดง
นั้น การที่ข้าพเจ้าแสดงปาฐกถาขอให้ท่านทั้งหลาย
เข้าใจว่าทั้งใจจะให้เป็นอย่างดีมานี้

๓ ทันทันจะว่าด้วยลักษณะการปกครองประเทศสยาม
แต่โบราณต่อไป อันแดนดินที่เป็นประเทศสยามนี้เดิม

เป็นบ้านเมืองของชนชาติลาว ซึ่งยังมีอยู่ในประเทศ
 สยามจนทุกวันนี้ แต่มักเรียกกันว่า ลัว หรือ ลัวะ
 มีแกนดินของชนชาติอื่นอยู่สองข้าง ข้างฝ่ายตะวันตก
 เป็นบ้านเมืองของพวกมอญ ข้างฝ่ายตะวันออกเป็นบ้าน
 เมืองของพวกขอม (คือเขมรนั่นเอง แต่โบราณมาชาว
 ประเทศอื่นเรียกว่าขอม พวกเขาเรียกกันเองว่าเขมร)
 ส่วนชนชาติไทยแต่ชั้นดึกดำบรรพ์นั้นยังรวบรวมกันอยู่
 ที่บ้านเมืองเดิม อันเป็นประเทศใหญ่อยู่ข้างเหนือ ใน
 ระหว่างประเทศธิเบตกับประเทศจีน เรื่องพงศาวดาร
 ประเทศสยามตอนสมัยดึกดำบรรพ์นั้น รู้ได้ในปัจจุบันนี้
 แต่ด้วยอาศัยสังเกตุโบราณวัตถุที่มีปรากฏอยู่ ประกอบ
 กับเรื่องตำนานในพื้นเมือง ให้ความรู้ว่าประเทศลาวเคย
 ถูกพวกมอญแลพวกขอมเข้ามามีอำนาจครอบงำหลาย
 คราว ยังมีเมืองโบราณซึ่งพึงสังเกตุได้ว่าพวกมอญ
 ใ้มาตั้งปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่นเมืองเพชรบุรีเก่า
 (ข้างตอนวัดมหาธาตุ) เมืองราชบุรีเก่า ฝ่ายเหนือชน

ไปก็มี เช่นเมืองซากังราว ซึ่งภายหลังเรียกว่าเมือง
 นครชุม (อยู่ที่ปากคลองสวนหมากตรงหน้าเมืองกำแพง
 เพชรข้ามฟาก) แลเมืองตากเก่า เมืองเหล่านลวัน
 ทั้งทางฝั่งตะวันตกเขาแม่น้ำไวข้างหน้าเมือง เพื่อกักกัน
 ศัตรูอันอยู่ทางฝ่ายตะวันออก . จึงตั้งนิยฐานว่าพวกแผ่
 อาณาเขตรเขามาจากฝ่ายตะวันตกมาสร้างไว้ ถ้าผู้สร้าง
 เป็นพวกที่อยู่กลางประเทศ (อย่างกรุงเทพฯ) ก็คง
 สร้างทางฝั่งตะวันออก เหมือนอย่างเมืองราชบุรีใหม่
 แลเมืองกำแพงเพชร ซึ่งย้ายมาตั้งทางฝั่งตะวันออก ตรง
 ข้ามฟากกับเมืองเก่าคงนี้ นอกจากเมืองโบราณยังมี
 ศิลาจารึกภาษามอญ อันตัวอักษรเป็นชั้นเก่าแก่ปรากฏ
 อยู่ทั้งที่เมืองลพบุรีแลที่เมืองลำพูน เรื่องตำนานในพื้น
 เมืองมีเรื่องทามเทววงศ์เป็นต้น ก็แสดงความให้เห็น
 เห็นว่ามอญได้มาครอบงำถึงประเทศนี้ ข้อที่รู้ว่า
 พวกขอมได้เข้ามามีอำนาจครอบงำประเทศลาวนั้น มี
 หลักฐานยืนยันไปกว่ามอญ ด้วยมีวัดกุสุมาณข้านเมือง

ซึ่งพวกขอมได้สร้างไว้ปรากฏอยู่เป็นอันมาก มักมีทาง
ฝ่ายตะวันออก นอกจากนั้นยังมีปรากฏปราสาทหิน พระ
พุทธรูป เทวรูป ลวดลายอันเป็นแบบขอม ตลอดจนตัว
หนังสือขอมซึ่งเขียนด้วยอักษรพระโคตมพุทธเจ้าอยู่เป็นหลักฐาน
ส่วนเรื่องพงศาวดารของชนชาติไทยนั้น มีเค้าเงื่อนว่า
ตั้งแต่เมื่อพระพุทธศักราชราว ๕๐๐ ปี ประเทศไทยเดิมถูก
พวกจีนบุกรุกซึ่งเขากินแทนไปเป็นอาณาเขตเป็นอันคืบ
มา มีพวกไทยที่รักอิสระไม่ชอบยอมอยู่ในอำนาจจีน
พากันทิ้งเมืองเดิมอพยพไปหาบ้านเมืองอยู่ใหม่ทางทิศ
ตะวันตกพวกหนึ่ง ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ต่อแดนเมืองพม่า
ต่อมาไทยอีก พวกหนึ่งอพยพจากเมืองเดิมด้วยเหตุอัน
เกี่ยวกัน แต่พวกนี้แยกลงมาทางข้างทิศใต้ ไทย
ทั้งสองพวกจึงได้นามต่างกัน พวกที่อพยพไปตั้ง
บ้านเมืองอยู่ทางทิศตะวันตกได้นามว่าไทยใหญ่ (ใน
ปัจจุบันเรียกกันว่า “เงี้ยว” หรือ “ฉาน”) พวกที่อพยพ
ลงมาตั้งบ้านเมืองทางทิศใต้ ได้นามว่าไทยน้อย ไทย

เราชาวสยามอยู่ในพวกไทยน้อย แรกมาตั้งภูมิลำเนา
 เป็นบ้านเมืองขึ้นใหม่ในแคว้นซึ่งยังเรียกว่าสิบสอง
 เจ้าไทย แล้วพากันหาที่ตั้งภูมิลำเนาต่อไปข้างใต้
 โดยลำดับ จนแขวงสิบสองปันนาเกลี้ยงข้าง บ้างพวก
 ก็ข้ามแม่น้ำโขงลงมาอยู่ในแขวงลานนา (คือมณฑล
 พายัพคน) และมีบางพวกเลยลงมาอยู่จนถึงแดนเมือง
 สิบโขทัย เมืองลพบุรี ตลอดจนเมืองอุททอง ตั้งแต่ใน
 สมัยเมื่อพวกมอญยังปกครองอยู่ข้างฝ่ายเหนือ แล้วพวก
 ขอมยังปกครองอยู่ข้างฝ่ายใต้ มีจำนวนไทยทั้งที่อพยพ
 มาแลมาเกิดใหม่ในประเทศนี้มากขึ้นเป็นอันคืบมา ครั้น
 ถึงสมัยเมื่ออำนาจมอญแลขอมเสื่อมลงด้วยกัน พวก
 ไทยที่ลงมาตั้งบ้านเมืองอยู่ในแขวงลานนาพากันตั้งเป็น
 อีสวรรชนก่อน แล้วพวกไทยที่ลงมาตั้งอยู่ในแขวงสิบโขทัย
 ก็ตั้งเป็นอีสวรรชนตาม พวกไทยในแขวงลานนาคงเมือง
 ชัยปราการ อันอยู่ในแขวงจังหวัดเชียงใหม่คนเป็น
 ที่นั้น แล้วลงมาสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี พยายาม

ปรายปราม พวก มอญ ขยายอาณาเขตรัลงมาทางเมือง
 ทวีภณูชัย (คือเมืองลำพูน) แล้วมาสร้างเมืองเชียงใหม่
 เป็นราชธานี พวกไทยที่ตั้งเป็นอิสสรในแขวงสุโขทัย
 ตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วพยายามปรายปราม
 พวกขอมขยายอาณาเขตรัลงมาทางเมืองลพบุรี ไทย
 พวกที่ตั้งเป็นอิสสรในแขวงลานนาได้อาณาเขตรัเพียงแต่
 ในมณฑลพายัพแค่นั้นแล้วกลั้ล้อมอำนาจ แต่ไทยพวกที่
 ตั้งเป็นอิสสรณเมืองสุโขทัยสามารถแผ่อาณาเขตรัไค้กว้าง
 ใหญ่ไพศาลไปจนประเทศอื่น แลไค้ปกครองเป็นเจ้าของ
 ประเทศสยามสืบมาจนกาลบัดนี้ จึงนับว่าเมืองสุโขทัย
 เป็นปฐมราชธานีแห่งประเทศสยามตั้งแต่เป็นสิทธิแก่ชน
 ชาติไทยในราวเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ เป็นต้นมา

๔ เหตุที่ชนชาติไทยจะไค้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม
 เป็นเพราะมีกำลังมากกว่าชนชาติอื่นซึ่งปกครองอยู่ก่อน
 นั้นเป็นธรรมดา แต่ที่ชนชาติไทยสามารถปกครอง
 ประเทศสยามมาไค้ช้านาน ถ้าจะนับเวลาไค้เกิดถึง

๗๐๐ ปีเข้ามานี้ จำต้องอาศัยคุณธรรมอย่างอื่นอันมีอยู่
 ในอุปนิสัยของชนชาติไทยด้วย ข้าพเจ้าพิจารณาตาม
 หลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดาร เห็นว่าชนชาติไทย
 มีคุณธรรม ๓ อย่างเป็นสำคัญ จึงสามารถปกครอง
 ประเทศสยามมาได้ คือความจงรักภักดีต่อชาติอย่าง ๑
 ความปราศจากวิหิงสาอย่าง ๑ ความฉลาดในการ
 ประสานประโยชน์อย่าง ๑ หรือถ้าจะเรียกเป็นคำภาษาอังกฤษ
 ก็คือ Love of National Independence, Toleration, and Power of Assimilation เหล่านี้
 เป็นสำคัญยิ่งกว่าคุณธรรมอย่างอื่น ซึ่งยังมีอีกหลาย
 อย่าง จะกล่าวอธิบายให้เห็นเป็นลำดับต่อไป

ที่ว่าอุปนิสัยชนชาติไทยรักอิสสระของชาตินั้น พึง
 เห็นได้ตั้งแต่ท้าวท้าวเมืองเดิมมา เพราะไม่ยอม
 อยู่ในอำนาจชนชาติอื่น แลเมื่อมาได้ครอบครองประเทศ
 สยามแล้ว ในสมัยต่อมาแม้ต้องตกทุกข์ได้ยากด้วย

ชนชาติอื่น ซึ่งมีกำลังมากกว่าเข้ามาแย่ง ยางคราว
จนถึงย่านแตกเมืองเสียยับเยินถึงพยายาม แม่เงินเอา
ชีวิตเข้าแลก ก็อัสสัรของชาติกลบคนได้อีกทุกครึ่ง
ปรากฏมาในเรื่องพงศาวดารทั้งว่าเป็นหลักฐาน

ที่ชาวปณีสลัยไทยปราศจากวิหิงสถานนั้น คือที่อารักขา
บุคคลทำพวกอื่นชงอยู่ในปกครอง หรือแม่แต่จะมา
อาศัย ความชอบมีหลักฐานปรากฏตั้งแต่ครั้งกรุง
สุโขทัยเป็นราชธานี ตั้งแจ้งอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้า
รามคำแหงมหาราช แลปรากฏในสมัยอันสืบมา พัง
เห็นไ้ทั้งเช่นชนชาติอื่นหรือพวกทอลาสานอน ๆ อยู่
ในประเทศสยาม ไทยก็มีได้รังเกียจเบียดเบียน กลบ
ชอบสงเคราะห์แม่เงินถึงสาสนานัน ๆ ถ้วยถือว่าสาสนา
ย่อมให้ความสุขแก่ผู้เลื่อมใสเหมือนกันทุกศาสนา เพราะ
เหตุนี้แต่โบราณมาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจึงยอม
ทรงช่วยอุปการะในการสร้างวัดทุกสังกัด แลสร้างสุเหร่า
อิสลาม ถ้วยมีพระราชประสงค์จะพระราชทานความสุข

แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งเลื่อมใสในศาสนาอันนี้ การเช่น
 นี้ไม่ปรากฏว่ามีเหมือนในประเทศอื่น มีแต่ในประเทศ
 สยาม แลยังมีสืบลงมาจนในสมัยปัจจุบันนี้ จะยกตัว
 อย่างคึง เช่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระราชทานที่ดินทรงมณฑลสาทร ให้สร้างวัดโครตเชิษ
 แล ในการพิธี ของพวกแขก เจ้าเช่น ก็ยังมี ของหลวง
 พระราชทานช่วยอุทิศยกมณฑลนี้ คุณธรรมความ
 ปรากฏจากวิหิงสาทกล่าวมา มีใช้จะมีแต่ไทยที่เป็น
 ชั้นผู้ปกครองเท่านั้น เป็นอุปนิสัยคล้อยไปจนถึงไทย
 ที่เป็นราษฎรพลเมือง ซอนท่านทั้งหลายผู้เคยเที่ยวเตร่
 แม้ที่เป็นชาวต่างประเทศ คงจะได้สังเกตเห็นว่าเมื่อ
 ไปตามหมู่บ้านราษฎรไม่ว่าแห่งใด ๆ ถ้าไม่ประพฤติชั่ว
 ค่อเขาแล้วคงได้พบความต้อนรับอย่างเอื้อเฟื้อ โดยมิได้
 คึกเฮวเปรียบอย่างหนึ่งอย่างใดทั่วไป ในประเทศสยาม
 ความปรากฏจากวิหิงสาคงเป็นข้อสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งทำให้
 ชนชาติอื่นมีพวกชอบเป็นต้นไม่รังเกียจการปกครองของ
 ชนชาติไทยมาแต่เดิม

ที่ว่าไทยคลาตในการประสานประโยชน์นั้น ก็พึง
 เห็นไต่ตั้งแต่สมัยเมื่อแรกไทยได้ปกครองประเทศสยาม
 ในสมัยนั้นพวกขอมยังมีอยู่เป็นอันมาก แทนที่จะกดขี่
 ขบีได้ ไทยก็คิดเอาใจพวกขอมให้เข้ากับไทยด้วยประการ
 ต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่นพระเจ้ารามคำแหงมหาราช
 ทรงคิดตั้งแบบหนังสือไทย ให้ใช้เขียนไต่ทั้งภาษา
 ไทยแลภาษาขอมด้วยตัวอักษรอย่างเดียวกัน แลหาวิธี
 ประเพณีของขอมอย่างไต่ก็ ไทยก็รับมาประพฤติเป็น
 ประเพณีของไทยไม่ถือทิฐิ คุณธรรมที่คลาตประสาน
 ประโยชน์อันนี้ คงเป็นประโยชน์สำคัญอันหนึ่งในโบราณ
 สมัย ซึ่งทำให้ขอมกับไทยกลายเป็นชาวสยามพวก
 เดียวกัน แม้ในสมัยภายหลังมา เมื่อมีพวกจีนพากัน
 เข้ามาตั้งท่ามาหากินในเมืองไทย มาอยู่เพียงชั่ววัย
 หนึ่งหรือสองชั่วก็มักกลายเป็นชาวสยามไปด้วยคุณธรรม
 ของไทยที่กล่าวมา ถึงชาวขอมของชาวยุโรปไทย
 ในประเทศสยามก็แลเห็นคุณแลมีความนิยมก่อนชาว

ประเทศอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกัน แลได้รับประโยชน์จาก
 อารยธรรมนั้นสืบมาจนทุกวันนี้ ก็เพราะความฉลาด
 ประสานประโยชน์อันมีในอุปนิสัยของชนชาติไทย จึง
 เห็นว่าวัฒนธรรมทั้ง ๓ อย่างที่พรรณนามาควรนับว่าเป็น
 วัตรปฏิบัติ ในอุปนิสัย ของชนชาติไทยมาแต่โบราณด้วย
 ประการฉะนี้

๕ ลักษณะการปกครองประเทศสยามชั้นสมัยตก
 ค่ายรบพม่า เมื่อสวามิภักดิ์เป็นใหญ่อยู่โดยลำพังก็ หรือ
 ในชั้นเมื่อมอญเข้ามาอำนาจครอบงำก็ จะเป็น
 อย่างไรข้าพเจ้าหาทราบไม่ เห็นเค้าเงื่อนปรากฏแต่
 ลักษณะการปกครองของขอมแลของไทย พอสังเกต
 ได้ว่าวิธีการปกครองมาแต่คติต่างกัน คือพวกขอม
 ปกครองตามคติซึ่งได้นำมาจากชาวอินเดีย พวกไทย
 ปกครองตามคติของไทยซึ่งพามาจากเมืองเดิม มิได้
 เอาอย่างชาวอินเดีย เรื่องตำนานการปกครองของขอม
 กับของไทยที่เอามาใช้ในประเทศสยามก็ต่างกัน คือ

เมื่อพวกขอมเข้ามาตั้งบ้านในประทศสยามนั้น มีได้
 ปกครองเองทั่วทั้งประทศ ขอนพึงสังเกตได้คือ
 ไบราเว็คคือนั้นเป็นแบบอย่างช่างขอมสร้าง มีปรากฏ
 ชนไปฝ่ายเหนือเพียงเมืองสวรรคโลกเท่านั้น เห็น
 นั้นขึ้นไปหาไม้ คงเป็นเพราะตอนข้างเหนือพวก
 ขอนยังปกครองเป็นประทศราชชนค่อขอม ในเรื่องตำนาน
 โยนกก็ปรากฏว่าในสมัยเมื่อพวกขอมเข้ามาครองบ้าน
 ทางเมืองทวิญญชัยพวกมอญยังปกครอง ทางเหนือ
 ไปตอนชายแม่น้ำโขง ยังมีเจ้าลาวราชวงศ์ลาวจักราช
 ครองครองอยู่อีกช้านาน ครั้นพวกไทยได้แต่คนลาว
 ทางฝ่ายเหนือก็ปกครองตามจารึกประเพณีของไทยส่ง
 มาทางข้างเหนือ เพราะฉะนั้นในสมัยเมื่อไทยได้เป็น
 ใหญ่ณเมืองสุโขทัย วิธีการปกครองประทศสยาม
 จึงมีอยู่เป็น ๒ อย่าง เมืองทางฝ่ายเหนือปกครองตาม
 ประเพณีไทย เมืองทางฝ่ายใต้ปกครองตามประเพณี
 ขอม ก็แต่ประเพณีการปกครองของขอมกับของไทย

เหมือนกันอย่างหนึ่ง ซึ่งถือเอาอำนาสิทธิ^๑ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักในการปกครอง มาผิดกันที่พวกคอมมิวนิสต์^๒ถือคติตามชาวอินเดีย สันนิษฐานว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นพระอิศวรพระนารายณ์แห่งภาคลงมาเลี้ยงโลก และอาศัยพราหมณ์เป็นเจ้าตำราการปกครอง ลักษณะการที่พวกคอมมิวนิสต์ปกครองราษฎรจึงคล้ายนายปกครองย้าว ตรงกับคำภาษาอังกฤษซึ่งเรียกว่า Autocratic Government ส่วนวิธีการปกครองของไทยนั้นนับถือพระเจ้าแผ่นดินเช่นเป็นบิดาของประชาชนทั้งปวง วิธีการปกครองก็เอาลักษณะการปกครองสกุลมาเป็นคติ เป็นต้นแต่ถือว่าบิดาเป็นผู้ปกครองครัวเรือน (คำว่า “พ่อครัว” เดิมทีเคยเห็นจะหมายความว่าผู้ปกครองครัวเรือน อันธรรมดาพ่อแม่รวมครัวไว้ด้วยกันภายหลังมาจึงเข้าใจคำพ่อครัวกลายเป็นผู้ประกอบอาหาร) หลายนครัวเรือนรวมกันเป็นบ้านอยู่ในปกครองของ “พ่อบ้าน” ผู้อยู่ในปกครองเรียกว่า “ลูกบ้าน”

หลายบ้านรวมกันเป็นเมือง ถ้าเป็นเมืองขึ้นอยู่ในปกครอง
ของ “พ่อเมือง” ถ้าเป็นเมืองประเทศราช เจ้าเมืองเป็น
“ขุน” หลายเมืองรวมเป็นประเทศอยู่ในปกครองของ
พระเจ้าแผ่นดิน แต่โบราณเรียกว่า “พ่อขุน” ข้าราชการ
ตำแหน่งต่าง ๆ ใต้นามว่า “ลูกขุน” ทั้งนี้ จึงเห็นได้ว่า
วิธีการปกครองของไทยเป็นอย่างบิดาปกครองบุตร หรือ
เรียกตามภาษาอังกฤษว่า Paternal Government
ยังใช้เป็นหลักวิธีปกครองประเทศสยามสืบมาจนทุกวันนี้

๖ เมื่อไทยได้ปกครองประเทศสยาม ในเวลายังมี
การปกครองเป็น ๒ อย่างทั้งกล่าวมาแล้ว นำสันนิษฐาน
ว่าคงจะเกิดเป็นปัญหาขึ้นแก่กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงทั้ง
แต่แรก ว่าระปกครองประเทศสยามทั่วไปด้วยวิธี
อย่างไรจะเหมาะที่สุด และนำลงมติดีว่าคงคิดเห็นด้วย
อุปนิสัยสามารถในการประสานประโยชน์ ว่าควร
เลือกเอาการที่ดีทั้งสองฝ่ายมาปรุง ใช้เป็นวิธีปกครอง
ประเทศสยาม แต่ในสมัยชั้นแรกนั้นไทยยังไม่ได้ศึกษา

ทราบคุณและโทษในวิธีปกครองของขอมมานานัก จึง
 ใช้กระบวนปกครองโดยวิธีของไทยมาก่อน ค่อยเลือก
 วิธีปกครองของขอมเพิ่มขึ้นโดยลำดับ ชอนพึงเห็นได้
 ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ถ้อยคำ
 เป็นภาษาไทยเกือบไม่มี ย่นย่อ พระเจ้าแผ่นดินก็วาง
 พระองค์แต่เป็นอย่างบิดาของประชาชน เช่นผูกกระทิง
 ไว้ที่ประตูพระราชวัง ใครมีทุกข์ร้อนก็ให้ ไปสน
 กระจงร้องทักขโมยกัน แต่ในจารึกของพระมหากษัตริ
 รัชกาลหลังต่อมา ปรากฏถ้อยคำภาษาขอมและมอญ
 มากขึ้นเป็นอันคืบมา แคว้นปกครองอาณาเขตรอบเมือง
 กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ทุประเทศท่วงอาณาเขตว้าง
 การบังคับบัญชาอยู่ในรัฐบาลราชธานีปกครองเองแทบ
 หมดทุกหน คือเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีพระเจ้า
 แผ่นดินเสด็จประทับ แล้วมีเมืองลกหลวงครองรักษา
 หนาท่านอยู่ ๔ ตำบล คือเมืองสุโขทัย ซึ่งเกยวนเรียกว่า

เมืองสุวรรณโลกอยู่บ้านเหนือ เมืองสองแคว ซึ่งเคย
 นเรียกว่าเมืองพิษณุโลกอยู่บ้านควนออก เมืองสระ
 หลวงซึ่งเคยนเรียกว่าเมืองพิตรอยู่บ้านใต้ เมือง
 กำแพงเพชรอยู่บ้านควนตก ระยะทางแต่เมืองหน้าด่าน
 เค้นถึงราชธานีเพียงภายใน ๒ วันทุกบ้าน นอกนั้นออก
 ไป แม้เมื่อพระราชอาณาเขตร์ประเทศสยามกว้างขวาง
 อย่างยิ่งในรัชกาลของพระเจ้ารามา คำแห่งมหाराชก็ให้
 เป็นเมืองปกครองกันเอง เป็นประเทศราชเช่นเมืองอู่ทอง
 เป็นคันช้าง เป็นเมืองพ่อเมืองครองยั้ง อาจเป็น
 ด้วยมีความจำเป็นในสมัยนั้น เพราะไทยกำลังปราบ
 ขอมแล้วอำนาจลงมาข้างใต้ แต่วิศิษฐคุณชาณาเขตร์
 ด้วยระเบียบการปกครองปล่อยให้เมืองชนมอำนาจมาก
 อย่างนั้น ย่อมมั่นคงแต่เมื่อมีพระเจ้าแผ่นดินอันทรง
 อานาภาพมาก ถ้าพระเจ้าแผ่นดินอ่อนอานาภาพเมื่อใด
 ราชอาณาเขตร์ก็อาจแตกได้ โดยง่าย เรื่องพงศาวดาร
 กรุงสุโขทัยก็เป็นเช่นนั้น พอถึงรัชกาลพระเจ้ารามา

คำแห่งมหाराชแล้ว หัวเมืองซึ่งเคยขึ้นอยู่กับราชอาณา
 เขตกรุงสุโขทัยก็ตั้งกันแยกกันไป โดยตั้งคนเป็นอิสระ
 บ้าง ตกไปเป็นเมืองขึ้นของก๊กอื่นบ้าง กรุงสุโขทัย
 อ่อนกำลังลงเป็นอันคืบมา จนถึง พ.ศ. ๑๘๘๔ พระเจ้า
 อู่ทองก็รวบรวมหัวเมืองทางข้างใต้ตั้งเป็นอิสระชนนกรุง
 ศรีอยุธยา พระมหาธรรมราชาลิไทยราชันกตวของ
 พระเจ้ารามคำแห่งมหाराชไม่สามารถปราบได้ ต้อง
 ขอมเป็นไมตรีอย่างประเทศที่เสมอกัน ครั้นก่อนนั้นมา
 ถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาลิไทยราชันก็ยกกองทัพขึ้นไป
 ปราบปราม กษัตริย์สุโขทัยองค์หลังสู้ไม่ได้ก็ต้องยอม
 เป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา รวมเวลาทกรุง
 สุโขทัยได้เป็นราชธานีประเทศสยามอยู่ไม่ได้มรอัน

๗ วิธีการปกครองประเทศสยามเมื่อกรุงศรีอยุธยา
 เป็นราชธานี มีเค้าเงื่อนทราบความไต่มาดังนี้ ด้วย
 ยังมีหนังสือเก่าซึ่งอาจจะอาศัยกันคว่าหาความรู้ได้
 นอกจากศิลาจารึก คือหนังสือเรื่องพระราชพงศาวดาร

และหนังสือกฎหมายเก่าฉบับพิมพ์เป็นสองเล่มสมคณ^๕นี้
 เป็นคณ^๕ ทงมีหนังสือกฎหมายเหตุซึ่งฝรั่งแต่งไว้ตั้งแต่
 สมัยในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมเป็นคณ^๕นี้อีกจำพวกหนึ่ง
 แต่กัยังต้องอาศัยสนธิฐานประกอบอีกเป็นอันมาก ถึง
 ชัน^๕นี้สังเกตได้ว่าพวกไทยชาวเมืองอุ^๕ทองเคยได้รับความ
 ขอร^๕มแลเลื่อมใสในประเพณีขอมมากกว่าพวกเมือง
 สุโขทัย เพราะไทยที่ลงมาอยู่ข้างใต้ ใค^๕อยู่ปะปนกับพวก
 ขอมมาช้านาน ชัน^๕นี้จะพ^๕งเห็นได้ ในกฎหมายซึ่งต^๕งชัน^๕ใน
 สมัย^๕นี้ ชอบใช้ถ้อยคำภาษาเขมรแลภาษาสังสกฤต ซึ่ง
 พวกขอมชอบใช้ ยิ่งกว่าหนังสือซึ่งแต่งครั้งกรุงสุโขทัย
 จาริตประเพณีก็ชอบใช้ตามคติขอมมากขึ้น มีข้อสำคัญ
 เป็นอ^๕ทาหรณ์ เช่นเรื่องทาสกรรมกร ในประเพณีไทย
 แต่เดิมห้าม^๕ไม่ พวกไทยที่ลงมาอยู่ข้างใต้ มารับ
 ประพฤติการใช้ทาสตามประเพณีขอม มีความปรากฏ
 ในบานแผนกกฎหมายลักษณะลักพา^๕ทหนึ่ง ว่าเมื่อครั้ง
 กรุงศรีอยุธยา^๕กับกรุงสุโขทัยเป็นไมตรีกันนั้น มีผู้ลักพา

ทาสในกรุงศรีอยุธยาหนีขึ้นไปเมืองเหนือ พวกเจ้าเงิน
 กราบทูลพระเจ้าอู่ทองขอให้ไปติดตามเขาทาสกลับมา
 ว่าเพราะ “เมืองท่านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว” ดังนั้น
 แต่พระเจ้าอู่ทองหาทรงบัญชาตามไม่ คำตัดสินให้ว่า
 กล่าวเอาแก่ผู้ขายนายประกัน แต่มีคำซึ่งยังใช้กันมา
 ปรากฏอยู่คำหนึ่ง ซึ่งเรียกผู้พ้นจากทาสว่า “เป็นไทย”
 ดังนั้น พงศนนิษฐานได้ว่าเพราะแต่เดิมชนชาติไทยไม่
 มีทาสเป็นทาส และไทยมารับใช้ประเพณีทาสกรรมกร
 จากขอม ทาสจึงได้มีกลับมาในประเทศไทย จน
 กระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ
 กรุณาโปรดฯ ให้เลิกเสียเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ถึง
 กระนั้นกระบวนการปกครองกรุงศรีอยุธยาก็ยังเอาแบบ
 ของไทยใช้เป็นหลัก เป็นต้นว่าการปกครองอาณาเขต
 เมืองขึ้นแรกก็วางแบบแผนท่านองเดียวกันกับครั้งกรุง
 สุโขทัยเป็นราชธานี คือเอาพระนครศรีอยุธยาเป็นราช
 ธานีอยู่กลาง มีเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ด้าน เมืองลพบุรี

อยู่บ้านเหนือ เมืองนครนายกอยู่ด้านตะวันออก เมือง
 พระประแดงอยู่ด้านใต้ เมืองสุพรรณบุรีอยู่ด้านตะวันตก
 ระยะทางไปมาถึงราชธานีได้ภายใน ๒ วันเช่นเดียวกัน
 หัวเมืองนอกจากนี้ก็ยังให้ปกครองกันเองทั่วไป วิธีการ
 ปกครองกรุงศรีอยุธยาแม้ไ้ไข่มากเมื่อรัชกาลสมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ เหตุด้วยเมื่อรัชกาลก่อนได้อาณา
 เขตกรุงสุโขทัยซึ่งตกตกกลงเป็นประเทศราชอยู่นั้นมา
 เป็นเมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยา และตกเมืองนครราชสีมาเป็น
 ราชธานีของประเทศขอมเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๗๖ ในสมัย
 นั้นได้ข้าราชการเมืองสุโขทัย และชาวกรุงกัมพูชา
 ทั้งพวกพราหมณ์พวกเจ้านายท้าวพระยาซึ่งชำนาญการ
 ปกครองมาไว้ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ได้ความรู้
 ขนบธรรมเนียมราชการบ้านเมืองทั้งทางกรุงสุโขทัย
 และกรุงกัมพูชาวันใดก็ว่าที่เคยรู้มาแต่ก่อน จึงเป็น
 เหตุให้แก้ไขประเพณีการปกครอง เลือกลงทั้งแบบแผน
 ในกรุงสุโขทัยและแบบแผนขอมในกรุงกัมพูชามาปรับปรุง

เป็นวิธีการปกครองของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ และต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีพระองค์ที่ ๒ ซึ่งเป็นราชโอรสสมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ วิธีการของที่ปรังชนเมือระหว่าง
 พ.ศ. ๓๑๑๑ ใน พ.ศ. ๒๐๗๒ ใน ๒ รัชกาลที่กล่าวมา
 จึงได้เป็นหลักของวิธีการปกครองประเทศสยามสืบมา ถึง
 แกะไขบ้างในบางสมัย ก็เป็นแต่แก้พลความ ตัวหลัก
 วิธียังคงอยู่จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์

๘ ที่นี้จะว่าด้วยลักษณะการปกครอง ซึ่งได้ทั้งเป็น
 แบบสมบูรณ^๑ ครังกรุงศรีอยุธยาพรรณนาที่ละแผนกต่อไป
 ลักษณะการปกครองของอาณาเขตรัน^๒ มีเค้าเงอนปรากฏ
 อยู่ในกฎหมายโบราณและทำเนียบศักดินาหัวเมือง ว่า
 เล็กแบบหม^๓ เมืองลูกหลวง ๔ บ้านราชธานีอย่างแต่ก่อน
 ขยายเขตร^๔ การปกครองของราชธานีกว้างขวางออกไป
 โดยรอบ ถ้าจะเรียกนามตามท้องที่ในปัจจุบันนี้ ก็คือ
 รวมมณฑลราชบุรี มณฑลนครชัยศรี มณฑลนคร

สวรรค์ (เพียงเมืองชัยนาท) มณฑลปราจีน เข้าอยู่
 ในวงราชอาณาจักร กำหนดบรรดาเมืองซึ่งอยู่ในวงราชอาณาจักร
 เป็นเมืองชั้นจัตวา มีผู้รั้งการปกครองเป็นพนักงาน
 ปกครอง ขึ้นอยู่ในอำนาจเจ้ากระทรวงต่าง ๆ ที่ในราช
 ธานี หัวเมืองซึ่งอยู่ภายนอกวงราชอาณาจักรออกไป คง
 เป็นเพราะอยู่ไกลจะปกครองจากราชอาณาจักรไม่สะดวก หรือ
 เพราะอยู่หน้าด่านชายแดน จึงจัดเป็นเมืองพระยามหา
 นคร ชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี โดยลำดับกันตามขนาด
 และความสำคัญขงเมือง เมืองชั้นต้นต่อมาเรียกว่า
 “หัวเมืองชั้นนอก” ต่างมีเมืองขึ้นอยู่ในอาณาเขตรทำ
 นองเกี่ยวกับวงราชอาณาจักร และบรรดาเมืองชั้นนอกนั้น
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งพระราชวงศ์หรือข้าราชการ
 ชั้นสูงศักดิ์เป็นผู้สำเร็จราชการเมือง มีอำนาจบังคับ
 บัญชาการสิทธิขาด อย่างเป็นผู้ต่างประเทศทุกอย่าง
 และมีกรรมการพนักงานปกครองทุกแผนก อย่างเช่น ใน
 ราชอาณาจักร หัวเมืองค่อนนอกออกไปซึ่งเป็นเมืองชนต่างชาติ

ต่าง ภาษาย่อย ชาย แคนต่อ กับ ประเทศอื่น ให้ เป็นเมือง
ประเทศราช มีเจ้านายของชนชาตินั้นเองปกครองตาม
จารีตประเพณีของชนชาตินั้น ๆ เป็นแต่ใครจะเป็นเจ้า
เมืองก็ขอยกเข้ามาทูลขอให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรง
ครุชยธิยาทรงตั้ง และเมืองนั้นต้องถวายต้นไม้ทองเงิน
กับเครื่องราชบรรณาการมีกำหนด ๓ ปีครั้ง ๑

ส่วนการปกครองท้องที่ภายในเขตเมืองอันหนึ่งนั้น
มีเค้าเงื่อนอยู่ในกฎหมายหลายบท คือในพระราชกำหนด
เก่าเป็นต้น การปกครองตั้งกันแต่ “บ้าน” มีผู้ใหญ่
บ้านซึ่งผู้ว่าราชการเมืองเลือกตั้งเป็นหัวหน้า หลายบ้าน
รวมกันเป็น “ตำบล” มีกำนันเป็นหัวหน้า ทวิกำนัน
มักได้รับบันดาศักดิ์เป็น “พัน” หลายตำบลรวมเป็น
“แขวง” มีหมื่นแขวงเป็นผู้ปกครอง หลายแขวงรวม
เป็นเมือง มีผู้รั้งหรือพระยามหานครเป็นผู้ปกครอง
เป็นทศักระเบียบการปกครองท้องที่ ดังนี้.

๘ ทิศจะพรรณนาว่าทวิบริวารปกครองคนตามลักษณะ
การปกครองประเทศสยามแต่โบราณต่อไป เนื่องในเรื่อง

ที่ระกล่าวตอนนั้น ข้าพเจ้ายังจำได้อยู่ ว่าเมื่อครั้งพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ตั้งพระราช
บัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารเมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๒๒
(ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๖) มีคนเข้าใจกันโดยมากกว่ารับ
เอาประเพณีของฝรั่งมาใช้ ผู้ที่ไม่เห็นชอบด้วยบางคน
ก็กล่าวว่าไม่ควรจะเกณฑ์ ผู้คนเป็นทหารทั่วทั้งบ้านทั้ง
เมือง รัฐบาลอยากจะมีทหารเท่าใดก็ควรจ้างเขาอย่าง
ทหารอังกฤษ ความเข้าใจเช่นนั้นจะยังมีอยู่หรือไม่
ข้าพเจ้าไม่ทราบแน่ แต่ความจริงการที่เกณฑ์ชาย
ฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหารนั้นเป็นประเพณีของไทยใช้มา
เก่าแก่ ดูเหมือนก่อนตั้งกรุงสุโขทัยก็ได้ ใช้แต่
เท่านั้น ถึงวิธีการปกครองประเทศสยาม ถ้าว่าด้วยส่วน
ปกครองผู้คนก็ใช้ วิธีปกครองอย่างทหารมาแต่ดั้งเดิม
การฝ่ายพลเรือนเหมือนแต่อย่างฝากไว้ให้ทหารช่วยทำ
จะยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เช่นเจ้ากระทรวงการ
พลเรือนแต่ก่อนก็ล้วนแต่เป็นนายพล ยังเรียกว่า

“เสนาบดี” อันแปลว่านายพลติดอยู่จนทุกวันนี้ เพราะ
 เหตุที่วิธีปกครองประเทศสยามแต่เดิมใช้วิธีการทหาร
 เป็นหลัก ครั้นในสมัยต่อมาเมื่อการที่ต้องทำศึก
 สงครามห่างลง และมีการต่าง ๆ อันเป็นฝ่ายพล
 เรือมากขึ้น ก็ผ่อนผันหันการทหารเข้าประสานการพล
 เรือมากขึ้นเป็นอันคืบมา ลักษณะการทหารแต่เดิม
 จึงเลือนไป แต่ยังคงเป็นหลักอยู่หาได้เล็กไม่ ที่คนเข้าใจ
 ผิดไปก็ด้วยแต่โบราณยังไม่มีวิธีพิมพ์หนังสือ การตั้ง
 หรือแก้ไขพระราชกำหนดกฎหมายอันใด ก็เป็นแต่เขียน
 ลงแผ่นกระดาษ เอาไปข่าวร้องโน้มน้าแล้วลอกลง
 เล่มสมุดรักษาไว้มีไม่กี่ฉบับ ผู้ที่จะได้อ่านก็มีน้อย ครั้น
 ผู้ที่ได้อ่านหมดตัวไป ก็มีใครมีใครรู้เรื่องราวเหตุผล
 ต้นปลายว่าการเรื่อนั้น ๆ เป็นมาอย่างไร.

หลักแห่งวิธีการปกครองของไทยแต่จริงมีความ
 ข้อนนี้เป็นสำคัญ คือพระราชอาณาสิทธิของพระเจ้า

แผ่นดินชื้อ ๑ ก็การที่บังคับให้บรรดาชายฉกรรจ์มี
หน้าที่ต้องเป็นทหารสำหรับ ช่วยรักษาย่าน เมืองชื้อ ๑
ใช้คำว่า “ทำราชการ” แปลว่าการของพระเจ้าแผ่นดิน
เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินผู้ ทรงอาญาสิทธิ์ เป็นประมุข
แห่งการรักษาย่านเมือง หน้าที่อันนี้ถือว่ามีความหนักหน่วง
ทุกชั้นบรรดาศักดิ์ ลึกกันแต่ให้ทำการต่างกันตาม
ความสามารถของบุคคลต่างชั้นต่างจำพวก เพื่อให้ได้
ผลดีย่างยิ่งแก่บ้านเมือง ถ้าว่าแต่โดยส่วนชายฉกรรจ์
ที่เป็นไพร่พลเมืองนั้น มีหน้าที่ที่จะกล่าวโดยสังเขป
ต่อไปนี้คือ

๑) เมื่ออายุได้ ๑๘ ปีต้องเข้าทะเบียนเป็น “ไพร่สม”
ให้มีนายปลัดหัวและใช้สอย (จะมีกำหนดกบขึงคนหา
หลักฐานไม่พบ เพราะชั้นหลังมากสายเป็นอยู่ตลอด
อายุของนายไปเสีย ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าเดิมจะมีกำหนด
๒ ปี) ครั้นอายุได้ ๒๐ ปี (ปลดจากไพร่สมไป) เป็น
“ไพร่หลวง” มีหน้าที่รับราชการแผ่นดิน ผู้อื่นจะเอา

ไปใช้สอยไม่ได้ อยู่ในเซกัรวัยราชการไปจนอายุได้ ๖๐ ปี
จึงปลดด้วยเหตุชรา หรือมีฉันทน์แม่อายุยังไม่ถึง ๖๐ ปี
ถ้ามีบุตรตั้งเข้ารับราชการ ๓ คน ก็ปลดบิดาให้พ้นจาก
ราชการเหมือนกัน

๒) ชายฉกรรจ์ทุกคนต้อง เข้าสังกัด อยู่ในกรมใด
กรมหนึ่ง จะดอยตัวอยู่ไม่ได้ ลูกหลานเหลนซึ่ง
สืบสกุลก็ต้องอยู่ในกรมนั้นเหมือนกัน จะย้ายกรมได้
ก็ได้รับอนุญาต เพราะเหตุนี้ถ้าสังกัดกรมในราชธานี
ไพร่กรมหนึ่งก็ต้องตั้งถิ่นฐานอยู่ในวงหัวเมืองราชธานี
ถ้าเป็นไพร่หัวเมืองชั้นนอก เมืองไหนก็ต้องอยู่ในแขวง
เมืองนั้น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในเวลาที่มีการศึกสงคราม
เกิดขึ้น จะไปเรียกระดมคนได้ทันทั่วทั้งที่ รวมคน
ในวงราชธานีเป็นกองทัพหลวง และรวมคนในเมือง
ชั้นนอกเป็นเมืองละกองพล หรืออย่างอื่นตามกำลังของ
เมืองนั้น ๆ

๓) ในเวลาปรกติไพร่หลวงในวงราชธานีต้องเข้ามา

ประจําราชการยลระ ๖ เดือน ไต่ปว้างยลระ ๖ เดือน
กำหนดเวลามาประจํา ราชการ เช่นว่า นเริ่กว่า เข้าเว
ต้องเอาละเยียงของตนมากินเองด้วย เมื่อถึงสมัยกร
ณขรลเวลาเวรลงคงแต่ ๔ เดือน ครั้นต่อมาถึงสมัย
กรรรัตนโกสินทรลตลงอีกเดือนหนึ่ง คงต้องมาเข้าเว
ประจําราชการแต่ยลระ ๓ เดือน

มีความขอหนังสือของคอกการ ท้ายฉกรรจ์ ต้องมาเข้า
เวรทั้งกล่าวมา ซึ่งคนทั้งหลายยังไม่รู้หรือเข้าใจค
อโยมาก ควรจะกล่าวอธิบายแทรกลงตรงน คือเมื่อ
ตอนกลางสมัยกรรศรี อยุธยา รัฐบาลต้องการตัวเงิน
ใช้ไยยิ่งกว่าไ้ตัวคนมาเข้าเวร จึงยอมอนุญาตให้
ไพร่ซึ่งไม่ปรารถนาจะเข้าเวรเสียเงิน “ค่าราชการ”
เหมือนอย่างจ้างคนแทนตัวไ้ เมื่อมาถึงรัชกาลที่ ๓
กรรรัตนโกสินทร ค่าราชการต้องเสียยลระ ๓๘ บาท
มีผู้สมัครเสียเงินค่าราชการแทนเข้าเวรเป็นพัน ครั้นถึง
รัชกาลที่ ๕ เมื่อทงพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร

แล้ว ไปรต ฯ ให้ผู้ซึ่งไม่ต้องถูกเกณฑ์เป็นทหารคง
 เสียเงินค่าราชการแต่ปีละ ๖ บาท เท่ากับมีหน้าที่ของ
 เจ้าเวรรับราชการปีละเคื่อนหนึ่ง ต่อมาในรัชกาลที่ ๖
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขให้
 เรียกว่า รัชชูปการ และไปรต ฯ ให้พวกชายฉกรรจ์
 ซึ่งเคยได้รับความยากแค้นด้วยปราศจากเหตุอันสมควร
 ต้องเสียท่วย แม้ทูลสวามิภักดิ์พระองค์เองก็ทรงยอมเสียค่า
 รัชชูปการปีละ ๖ บาทเหมือนกันคนอื่น ๆ เงินค่า
 รัชชูปการมิได้เป็นภาษีอากรที่คงขึ้นใหม่ เป็นเรื่อง
 แก้ไขลดหย่อนลงมาจากค่าราชการอันมีประเพณีเดิมทั้ง
 แดงมา

จะกลัยกล่าวถึงวิธีเกณฑ์ไพร่รับราชการตามประเพณี
 โบราณต่อไป ส่วนหัวเมืองพระยามหานครนั้น ใน
 เวลาปรกติไม่ต้อง การทัวไพร่เข้ามาประจำราชการมาก
 เหมือนที่ในราชธานี รัฐบาลจึงคิดให้มีวิธีส่งตัวแทน
 เข้าเวร เพราะหัวเมืองเหล่านั้นมีข้าทาสและภูเขานั่นเป็น

ที่มีหรือที่เกิดขึ้นของต้องการใช้สำหรับราชการบ้านเมือง
ยกตัวอย่างที่ดิน ประดิษฐ์สำหรับทำดินขึ้น ต้องใช้
มูลค้างคาวอันมีในถ้ำตามหัวเมือง และก็ยกสำหรับทำ
กระสุนขึ้นมีมากในมณฑลภูเก็ตเป็นต้น จึงอนุญาต
ให้ไพร่ในท้องถิ่น ๆ ทั่วของซึ่งรัฐบาลต้องการใช้
มาส่งโดยกำหนดกะเกณฑ์เท่านั้น ๆ แทนที่ของมาเข้าเวร
รับราชการ จึงเกิดมีวิธีเกณฑ์ด้วยด้วยประการฉะนี้

คราวนี้จะว่าด้วยบุคคลซึ่งเป็นชนนายสำหรับควบคุม
บังคับบัญชาไพร่ อันต้องเป็นคน มีความสามารถยิ่ง
กว่าไพร่พลสามัญ ก็ในโบราณสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน
ซึ่งใคร สมัยที่เรียนวิชาอย่าง ไรจะหาเรียนได้ตามชอบใจ
บุคคลทั้งหลายที่อาศัยศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในสกุล
ของตนเป็นประมาณ เป็นต้นว่าบุคคลซึ่งเกิดในตระกูล
ผู้ปกครอง เช่นราชสกุลก็ดี สกุลเสนาบดีและเจ้า
บ้านการเมืองก็ดี ย่อมได้ โอกาสศึกษาวิชาการปกครอง
มากกว่าบุคคลจำพวกที่เกิดขึ้นในสกุลทำสวนทำนาหาเลี้ยง

ชีพ เพราะเหตุ^๕นั้นในวิธีการควบคุมคนแต่โบราณ ผู้^๕
 เป็นชน^๕นายจึงมัก^๕อยู่ในสกุลซึ่งได้^๕ขึ้น^๕เคย^๕แก่^๕ราชการ^๕ที่^๕ทำ^๕
 สืบ^๕กัน^๕มา เป็น^๕อย่าง^๕นี้ตลอด^๕ลงไป^๕จน^๕นาย^๕ชั้น^๕ต่ำ^๕ ที่^๕เรียก^๕
 ว่า^๕ชน^๕หม่น^๕ แต่^๕จะ^๕ได้^๕มี^๕กฎ^๕หมาย^๕ให้^๕เป็น^๕นาย^๕และ^๕เป็น^๕ไพร่^๕
 ตาม^๕ชน^๕ยศ^๕คน^๕นั้น^๕หา^๕มิ^๕ได้^๕ มี^๕กฎ^๕หมาย^๕ลัก^๕ษณะ^๕อื่น^๕หนึ่ง^๕
 ตั้ง^๕ขึ้น^๕เมื่อ^๕ใน^๕รัชกาล^๕สมเด็จพระ^๕บรม^๕ไตร^๕โลก^๕นาถ^๕ เรียก^๕
 ว่า^๕“พระ^๕ราช^๕กำหนด^๕ศักดิ์^๕กีน^๕า” ว่า^๕ด้วย^๕กรรม^๕ผล^๕ที่^๕อด^๕ที่^๕
 นา^๕ ให้^๕บุคคล^๕เป็น^๕เจ้า^๕ของ^๕ที่^๕นา^๕ได้^๕มาก^๕และ^๕น้อย^๕กว่า^๕กัน^๕
 ตาม^๕ยศ^๕ เป็น^๕ต้น^๕ว่า^๕พระ^๕มหา^๕อุป^๕ราช^๕จะ^๕มี^๕นา^๕ได้^๕เพียง^๕แสน^๕
 ไร่^๕เป็น^๕อย่าง^๕มาก^๕ และ^๕เจ้า^๕พระ^๕ยา^๕จะ^๕มี^๕นา^๕ได้^๕ไม่^๕เกิน^๕หมื่น^๕
 ไร่^๕ และ^๕ลด^๕อัตรา^๕ลง^๕มา^๕ตาม^๕ยศ^๕ยศ^๕บุคคล^๕โดย^๕ลำดับ^๕ จน^๕
 ถึง^๕ไพร่^๕สามัญ^๕กำหนด^๕ให้^๕มี^๕นา^๕ได้^๕เพียง^๕คน^๕ละ^๕ ๒๕ ไร่^๕เป็น^๕
 อย่าง^๕มาก^๕ดังนี้^๕ มล^๕เหตุ^๕เดิม^๕ก็^๕เห็น^๕จะ^๕ประสงค์^๕เพียง^๕ห้าม^๕
 มิ^๕ให้^๕ใคร^๕หวง^๕ที่^๕นา^๕ไว้^๕เกิน^๕กว่า^๕กำลัง^๕ที่^๕จะ^๕ทำ^๕ให้^๕เกิด^๕ผล^๕ได้^๕
 แต่^๕ภายหลัง^๕มา^๕เขา^๕เกณฑ์^๕ศักดิ์^๕กีน^๕า^๕ตาม^๕กฎ^๕หมาย^๕นั้น^๕ไป^๕ใช้^๕

เป็นหลักในการอย่างอื่นอีกหลายอย่าง ที่สำคัญนั้น
คือเอาไปใช้เป็นอัตราสำหรับปรับไหม ดังเช่นผู้ทำความ
ผิดในคดีอย่างเดียวกัน ถ้ามีคดีเป็นนายพลต้องเสีย
เงินค่าปรับมากกว่านายพัน เพราะศักดินามากกว่ากัน
หรือถ้าปรับไหมให้แก่กัน ในคดีอย่างเดียวกัน ถ้า
ไพร่กระทำผิดต่อไพร่ ปรับทำขวัญกันตามศักดินาไพร่
ถ้าไพร่กระทำผิดต่อขุนนาง ต้องเอาศักดินาขุนนาง
ปรับไพร่ แต่ถ้าขุนนางกระทำผิดต่อไพร่ ก็เอาศักดินา
ของตัวขุนนางนั้นเองปรับทำขวัญไพร่ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่งนั้นในการที่เป็นความกันในโรงศาล
ยอมให้ผู้มีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปแต่งตั้งนายว่าความ
แทนตัวได้ ประโยชน์ที่ได้ด้วยศักดินายังมีต่อไปจน
ถึงเขาลำดบในท้องที่ ๗ และอย่างอื่น ๆ อีก จึงเป็นข้อ
สำคัญอันหนึ่งซึ่งทำให้คนปรารถนายศักระกั้น แต่บุคคล
ซึ่งเป็นนาย ตามประเพณีโบราณต้องรับราชการเป็นนิจ
และไม่พ้นจากราชการได้เมื่ออายุถึง ๖๐ เหมือนอย่างไพร่

และไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากรัฐบาล (เช่นวัย
เงินเดือนกันทุกวันนี้) ผลประโยชน์ที่ได้ ในตำแหน่ง
ได้จากการอุปการะจากไพร่ที่อยู่ในบังคับบัญชาของตน คือ
ได้อาศัยใช้สอยพวกสมพล และได้สิ่งของซึ่งพวกไพร่
หลวงเพาะปลูกหรือทำมาหาได้แบ่งส่วนมาให้กำนันโดย
โฉดฉ้อโกง ถ้าและตัวนายเป็นตำแหน่งทำราชการอันเกิด
ค่าธรรมเนียม เช่นค่าประทับตราตำแหน่ง เป็นต้น ก็ได้
ค่าธรรมเนียมเป็นผลประโยชน์ในตำแหน่งด้วย เพราะว่า
ราชการตามหัวเมืองยังได้ค่าปรียอันเป็นภาคหลวง เรียก
ว่า “เงินพินัย” เป็นผลประโยชน์ด้วยดังนี้.

ตำแหน่งข้าราชการทั้งปวงมีทำเนียบเป็นกำหนดมา
แต่โบราณ ทุกวันนี้ก็ยังใช้อยู่ แต่ไม่ตรงกับเช่นใช้ใน
โบราณสมัย ในทำเนียบนั้น กำหนดศักดิ์อีก ๓ อย่าง
นอกจากศักดิ์ที่กล่าวมาแล้ว คือ “ยศ” เช่นเป็น
เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น อย่าง ๑
“ราชทินนาม” เช่นที่เรียกว่า เจ้าพระยามหาเสนา
ยติ พระยาราชนกุล พระอินทรเทพ หลวงคชศักดิ์

ขุนมหาสิทธิไวยาหาร เป็นต้นอย่าง ๑ “ตำแหน่ง” เช่น
 เป็นเสนาบดี หรือปลัดทูลฉลอง เจ้ากรม ปลัดกรม
 สมให้บำนาญ เป็นต้นอย่าง ๑ แต่โบราณศักดิ์ทั้ง ๓ ก็ยัง
 ศักดินารวมอยู่ในตัวบุคคลคนเดียว และเฉพาะแต่
 ในกระทรวงและกรมที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่าถ้าใครได้ราช
 ทินนามว่า “มหาเสนา” คงต้องเป็นเจ้าพระยา และ
 เป็นตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม หรือ
 ไปรภา ให้ใครเป็นอัครมหาเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม
 ก็คงต้องมีนามว่า มหาเสนา และมียศเป็นเจ้าพระยา
 ด้วยดังนี้ ข้าราชการตำแหน่งอื่นและชั้นอื่นกระทรวงอื่น
 ก็เป็นเช่นเดียวกัน ตลอดถึงข้าราชการหัวเมือง เช่น
 ผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลกก็คงเป็นเจ้าพระยา (หรือ
 พระยา) สุรสีห์ ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรีก็คงเป็น
 พระยา (หรือพระ) สุนทรสงคราม ถึงเปลี่ยนตัวคน
 ๑ ก็คงอยู่กับตำแหน่ง ๑ ไม่มีกิจที่จะต้องถามว่า เคย
 ๑ ใครเป็นเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม หรือว่าใครเป็น

ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย เพราะคงเชื่อว่าเจ้า
พระยามหาเสนา และพระยาราชนกุล อยู่เป็นนิจ ประ
เพณีเชื่อว่ามาใน ไบรณสมัยทำนองจะแลเห็นประ โยชน
อย่างนี้ คือให้คนทั้งหลายต้องศึกษาเพื่องทำเนียบที่
คงไว้ ก็อาจจะรู้ว่าใครเป็นใครทุกตำแหน่งทุกกระทรวง
ก็ต้องพักชวนชวายเป็นกว่านั้น แต่ลักษณะการตั้งข้าราชการ
การแต่ไบรณ เป็นแต่อาศัยกษัตริย์สั่งแล้วมีหมายบอก
ไปยังเจ้ากระทรวง ต่อในรัชการที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริให้มโณปนายัต
พระราชทานต่อพระหัตถ์เป็นประเพณีสืบมา

๓๐ ที่นี้จะแสดงอธิบายระเบียบกระทรวงราชการแต่
ไบรณต่อไป ได้กล่าวมาแล้วว่าวิธีการปกครองประเทศ
สยามแต่ไบรณเอาการทหารเป็นหลัก การพลเรือน
เป็นแต่อาศัยใช้ทหารทำ หลักของวิธียังใช้มาปรากฏ
จนในรัชกาลที่ ๕ ทรงรัตนโกสินทร เช่นเมื่อคราวยก
กองทัพไปปราบพวกล้อ ครั้นขุขุ พ.ศ. ๒๔๓๗ ทัพแม่ทัพ

คือเจ้าพระยาภูธราภัยยกทัพไปพระยามหินทรศักดิธำรง
 ก๊ก ก็เป็นข้าราชการตำแหน่งฝ่ายพลเรือน พวกนายทัพ
 นายกองและไพร่พลก็รวมกันทั้งกรมฝ่ายทหารและกรม
 ฝ่ายพลเรือน มิได้เกณฑ์แต่กรมฝ่ายทหารฝ่ายเดียว
 เห็นได้ชัดว่าหลักเดิมถือว่าบรรดาคนทั้งหลายต้องเป็น
 ทหารด้วยกันหมด แต่จริงฟังมาแยกการฝ่ายพลเรือน
 ออกจากทหารเมื่อตั้งพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร
 ในพ.ศ. ๒๔๔๖ ลักษณะการพลเรือนแต่โบราณจักเป็น ๔
 แผนก เรียกว่า เมือง วัง คลัง นา หรือเรียกรวมกัน
 ว่า “จตุสดมภ์” แปลว่าหลักทั้งสี่ ลักษณะที่กระทรวง
 การฝ่ายพลเรือนเป็น ๔ แผนกนั้น สันนิษฐานว่าจะเป็น
 ทำรามาแต่เดิมเคย ควบคุมประเทศอันที่ใกล้เคียงกันพระม
 ราช กษัตริย์ ตลอดจนพระราชมารดา แยกเป็น ๔ แผนก
 ทำนองเดียวกันทั้งนี้ ไทยเรายังคงได้แยกมาจากพวกขอม
 เหลือแต่แบ่งเป็น ๔ แผนกนั้น ข้างที่จะเอาหลักทางทหาร
 มาใช้นั้นเอง คือให้เสนาบดีผู้เป็นหัวหน้ากรุงคเสนา

ทำการพลเรือนคนละแผนก จะกล่าวอธิบายลักษณะการ
พลเรือนที่ละแผนกต่อไป คือ

เสนาบดีกรมเมือง เป็นพนักงานปกครองท้องที่
รักษาสันติสุขบังคับบัญชาบรรดาไพร่บ้านพลเมืองเมื่ออยู่
ในท้องที่ตนฐานภูมิลำเนาของตนทั่วไป

เสนาบดีกรมวัง เป็นหัวหน้าในพระราชสำนัก และ
เป็นเจ้ากระทรวงยุติธรรมด้วย จึงมีนามว่า “ธรรม
จักร์” อันเหตุที่กระทรวงวังจะได้ว่าการยุติธรรมด้วย
นั้น เพราะประเพณีโบราณถือเป็นคนดีเหมือนกันหมด
ทุกประเทศ แม้จนในยุโรป ว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่
ประทานยุติธรรมแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน หรือถ้าจะว่าอย่าง
เข้าใจได้ง่าย ๆ พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงบัญญัติให้ราษฎร
ประพฤติอย่างไร หรือห้ามมิให้ประพฤติอย่างไร กับทั้ง
เมื่อราษฎรเกิดคดี ด้วยเขียดเข็มนกันก็ดี หรือด้วย
เกียงแย่งกันก็ดี ใครนำความมากราบทูลพระเจ้า
แผ่นดิน ๆ เป็นผู้ซึ่งจะชี้ว่าผู้ใดผิด และบังคับให้ต้อง

รัชไทยตามสมควรแก่ความผิดนั้น ลักยณะการเช่นนั้น
 พระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงปกครองพระราชอาณาเขตรักกว้าง
 ขวางก็พ้นวิสัยซึ่งทรงปฏิบัติได้ แม้เช่นนั้นข้างพระองค์
 ก็เช่นพระเจ้ารามคำแหง มหาราชก็พอพระราชหฤทัยจะ
 ประพฤติ จึงผูกกระทงที่ประตูพระราชวัง เพื่อให้ราษฎร
 มาเล่นกระทงถวายฎีกาได้ แต่ก็ได้ประโยชน์แก่ราษฎร
 ที่อยู่ในเมืองสโขทัย หาเป็นประโยชน์แก่ผู้ซึ่งอยู่ห่าง
 ไกลไม่ ด้วยเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงต้องแบ่งพระราช
 อำนาจ ให้มีผู้อื่นช่วยในการรักษาความยุติธรรม แต่
 เพื่อจะหาการนั้นไว้ ให้ใกล้พระเนตรพระศรณ จึง
 โปรดให้เสนาบดีกระทรวงวังซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับพระองค์
 เป็นเจ้าหน้าที่กระทรวงยุติธรรม และมีอำนาจตั้งยก
 กระบี่ตรอกออกไปอยู่ตามหัวเมืองเมืองละคน สำหรับยก
 รายงานการักษาความยุติธรรมในเมืองนั้น ๆ เข้ามาไว้
 พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบด้วย วิธีการศาลยุติธรรมแต่
 โบราณเป็นอย่างไร จะแสดงอธิบายในตอนต่อไปข้างหน้า

เสนาบดีกระทรวงพระคลัง เปนพนักงานรับจ่ายและ
เก็บรักษาพระราชทรัพย์อันได้มาแต่ส่วยสาอากร หรือ
ที่เราเรียกกันทุกวันนี้ว่าภาษีอากร เมื่อสมัยกรุงศรี
อยุธยาปรากฏว่ากำหนดเปน ๔ ประเภท เรียกว่าจังกอบ
ประเภท ๑ อากรประเภท ๑ ส่วยประเภท ๑ ฤชา
ประเภท ๑ อธิบายมีอยู่ในกฎหมายลักษณพระธรรมนูญ
ข้างในลักษณธนาญาหลวงบ้าง อยู่ในหนังสือมองลิเออ
เคอလာดูแบร์ราชทูตฝรั่งเศสแห่งข้าง จะรวมมาชี้แจง
เป็นสังเขป

ที่เรียกว่าจังกอบนั้น คือ เก็บชักสินค้าเป็นส่วนลด
หรือเก็บเงินเป็นอัตราตามขนาดยานพาหนะซึ่งขนส่งสินค้า
เมื่อผ่านด่านขนอน ประเพณีเก็บจังกอบเห็นจะมีมาแต่
ก่อนไทยได้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม ด้วยปรากฏใน
จารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ว่าไปรกลเล็ก
จังกอบไม่เก็บในเมืองสุโขทัย แต่ภาษีอากรอย่างอื่น
ประเภทใดจะตั้งเมื่อใดไม่ทราบแน่

ที่เรียกว่าอากรนั้น คือเก็บชักส่วนผลประโยชน์ซึ่ง
ราษฎรทำมาหาได้ด้วยประกอบการทำงาน ๆ เช่นทำไร่
สวน เป็นต้น หรือโดยได้รับสิทธิจากรัฐบาล เช่นอนุญาต
ให้ขุดหาแร่แลเก็บของในป่าหรือจับปลาในน้ำ หรือคัม
ภลันสุรา เป็นต้น

ที่เรียกว่าส่วนนั้น คือยอมอนุญาตให้บุคคลบางจำพวก
สิ่งสิ่งของ ซึ่งรัฐบาลต้องการใช้แทนแรงคนที่จะต้อง
เข้ามาประจำทำราชการโดยเหตุถึงกล่าวมาแล้วท่อน

ที่เรียกว่าอุทยานนี้ เรียกจากการต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาล
ต้องทำให้ละพาะด้วยบุคคล คือที่เราเรียกกันทุกวันนี้ว่า
ค่าธรรมเนียม คดอคนเบี้ยปรับ ก็พระราชทรัพย์
ที่ได้นั้นเป็นทรัพย์สินบ้าง เป็นสิ่งของต่าง ๆ บ้าง มีคลัง
สำหรับเก็บแยกกันตามประเภท เช่นคลังมหาสมบัติ
สำหรับเก็บเงินทอง เป็นต้น จึงมีคำเรียกกันว่าสิบสอง
ท้องพระคลัง

ที่เรียกว่าภาษี ก็เหมือนจะเกิดแต่ให้มีผู้รับประมวล
กันส่งเงินหลวง ภาษีอย่างใดใครรับประมวลส่งเงินมาก
กว่าเพื่อนผู้นั้นก็ไ้เป็นเจ้าภาษี ไ้ยินว่าพมอชนเมือ
รัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร

ที่กรมพระคลังไ้ว่าการต่างประเทศด้วยนั้น มีมูล
มาแต่ตอนกลางสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เหตุ
ด้วยเมื่อมีชาวต่างประเทศแล่นเรือเข้ามาค้าขาย เป็น
หน้าที่ของกรมพระคลังจะต้องซื้อสิ่งของ ซึ่งต้องการใช้ใน
ราชการ และขายของส่วยซึ่งมีอยู่ในพระคลังเหลือใช้
สอย ความเกี่ยวข้องในระหว่างชาวต่างประเทศกับกรม
พระคลังเกิดแต่ด้วยเรื่องการค้าขายเป็นมูล แล้วเลย
มาถึงการธรรมาอย่างอื่นซึ่งเกี่ยวกับชาวต่างประเทศ เหตุ
ด้วยกรมพระคลังคุ้นเคยกับชาวต่างประเทศยิ่งกว่ากรม
อื่น จึงเลยมีหน้าที่เป็นพนักงานสำหรับบรรดาการที่เกี่ยว
ข้องกับชาวต่างประเทศอีกแผนกหนึ่ง เรียกว่า "กรม
ท่า" เพราะยังค้ำยการทำที่เรือต่างประเทศเข้ามาค้าขาย

การพระคลังกับการต่างประเทศรวมอยู่ในเสนาบดีคน
 เกียวกันมาจนกรุงรัตนโกสินทร์ พึ่งแยกเป็นต่างแผนก
 กันเมื่อปลายรัชกาลที่ ๕ และมากำหนดเป็นกระทรวง
 เสนาบดีต่างกัน เรียกว่ากระทรวงการต่างประเทศ
 กระทรวงหนึ่ง กระทรวงพระคลังกระทรวงหนึ่ง เมื่อ
 ในรัชกาลที่ ๕

เสนาบดีกรมнанัน แต่โบราณมีหน้าที่เป็นพนักงาน
 ตรวจตราการทำไร่นา และออกสิทธิที่นาซึ่งถือว่าเป็นการ
 สำคัญอย่างยิ่ง ทั่วการทำนาเป็นอาชีพของราษฎร
 ในประเทศนี้ยิ่งกว่าการอย่างอื่น แต่หาได้เกี่ยวข้องถึง
 ให้กรรมสิทธิ์ที่นาที่สวนไม้ ที่บ้านกรมเมืองเป็นผู้ให้
 กรรมสิทธิ์ ที่สวนกรมพระคลังเป็นผู้ให้กรรมสิทธิ์ หน้า
 ที่กรมนาอีกอย่างหนึ่งนั่น คือ เกือบหางเข้าขุนนางหลวง
 ซึ่งนับว่าเป็นการสำคัญ ทั่วเสบียงอาหารเป็นกำลัง
 ของรพศ สำหรับยังกันบ้านเมือง แต่โบราณมิได้
 เรียกเป็นเงินค่านา ใครทำนาได้เข้าต้องแบ่งเอามาส่ง

ขึ้นฉางหลวงไว้สำหรับใช้ราชการ จึงเรียกว่าหางเข้า
 ต่อถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงรัตนโกสินทร์ โปรดฯ ให้เปลี่ยน
 เกษเขนตัวเงินแทนเข้าเปลือก เพื่อจะมีให้ราษฎรได้
 ความลำบากด้วยต้องขนเข้ามาส่งถึงฉางหลวง จึงได้
 เรียกว่าค่านาแต่นั้นมา

ลักษณะการที่แบ่งเป็น ๔ กระทรวงตั้งกล่าวแล้ว มี
 มาแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยา หรืออย่างที่มีมาก่อนนั้น
 ขึ้นไปอีกก็เป็นได้ เมื่อถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตร
 โลภนาถ ทรงตั้งเสนาบดีเพิ่มขึ้นอีก ๒ ตำแหน่ง ใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารใช้คำว่า “เอาทหารเป็นสมุห
 พระกระลาโหม เอาพลเรือนเป็นสมุหนายก” ดังนี้ คือ
 ตั้งกระทรวงกระลาโหมเป็นหัวหน้าราชการฝ่ายทหารทั่ว
 ไปกระทรวงหนึ่ง กระทรวงมหาดไทยเป็นหัวหน้าราชการ
 ฝ่ายพลเรือนทั่วไปกระทรวงหนึ่ง เสนาบดีหัวหน้า ๒
 กระทรวงนี้มียศเป็นอัครมหาเสนาบดี สูงกว่าเสนาบดี
 จตุสดมภ์ทั้งสี่ คูเหมือนจะมีหน้าตาทางของอย่างเสนา

วิจารณ์ฝ่ายทหารคน ๑ ฝ่ายพลเรือนคน ๑ เป็นที่ทรง
 ปรึกษาราชการ ถ้าและราชการฝ่ายทหารเกิดขึ้น สมห
 พระกระลาโหมก็ไปเป็นประธานที่ประชุมข้าราชการฝ่าย
 ทหารปรึกษาขอราชการนั้น นำมติชนกราบบังคมทูลฯ
 และเมื่อมีพระราชโองการดำรัสสั่งราชการอันใด ถ้าและ
 การนั้นเป็นฝ่ายทหาร กรมวังผู้ต้นรับสั่งก็หมายบอกมา
 ยังกระลาโหม ๆ หมายถึงไปยังกรมทหารทั้งปวง ส่วน
 ราชการฝ่ายพลเรือน ก็เป็นหน้าที่ของสมุหนายกมหาด
 ไทยอย่างเดียวกัน และอัครมหาเสนาบดีทั้ง ๒ นั้นมีหน้าที่
 เป็นผู้บังคับบัญชาการหัวเมืองด้วยอีกอย่าง ๑ การ
 บังคับหัวเมืองปรากฏในหนังสือของลีเออเกอลาดูแบร
 ราชทูตฝรั่งเศสแต่งเมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
 ว่ามหาดไทยบังคับการฝ่ายพลเรือน กระลาโหมยังค้ำ
 การฝ่ายทหารทุกหัวเมือง จึงสันนิษฐานว่าแบบเดิมจะ
 เป็นเช่นนั้น แต่เมื่อภายหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
 มาบางทีจะเป็นด้วยหัวเมืองเป็นขอบในรัชกาลสมเด็จพระ

เพชรราชา หรือเป็นด้วยเห็นว่าสั่งการก้าวก่ายกันนักจึง
 เปลี่ยนเป็นให้แบ่งหัวเมืองซอกเป็น ๒ ภาค หัวเมืองฝ่ายภาค
 เหนือให้สมุหนายกมหาดไทยบังคับการทั้งฝ่ายทหารและ
 พลเรือน หัวเมืองภาคฝ่ายใต้ก็ให้สมุหพระกระลาโหม
 บังคับบัญชาเช่นเดียวกัน ครั้นต่อมา (จะเป็นในรัชกาล
 ไหนไม่ทราบแน่) สมุหพระกระลาโหมคน ๑ มีความผิด
 ไปรต ฯ ให้เอาหัวเมืองซึ่งกระลาโหมเคยว่ากล่าวนั้นไป
 ขึ้นในกรมท่า คือเสนาบดีพระคลัง มาจนเมื่อตั้งกรุง
 รัตนโกสินทร์จึงไปรต ฯ ให้คืนหัวเมืองให้กระลาโหม
 คงให้กรมท่าว่าแต่เหล่าหัวเมืองปากอ่าว หัวเมืองแยก
 กันขึ้นอยู่ใน ๓ กระทรวงมาจนเมื่อจัดมณฑลเทศาภิบาล
 ในรัชกาลที่ ๕ จึงไปรต ฯ ให้เปลี่ยนเขาการเป็นหลัก
 บังคับหัวเมือง คือมหาดไทยบังคับการปกครองท้องที่
 กระลาโหมบังคับฝ่ายทหาร และกระทรวงอื่นๆ บังคับ
 ราชการในกระทรวงนั้นๆ ทั่วทั้งพระราชอาณาเขต

จึงนั้น ว่ามีบทกฎหมายอย่างนั้นๆ เจ้าพนักงาน
 ราชการหรือจะพิพากษาคดีให้ถูกต้องตามพระราช
 กำหนดกฎหมาย ก็ไต่หาเสียอ่านหนังสือพิมพ์ราช
 กิจจานุเบกษาเป็นสำคัญ ก็การพิมพ์หนังสือไทยพง
 พิมพ์ไทยยังไม่ถึง ๘๐ ปี ขอให้ท่านทั้งหลายลองนึกว่า
 เมื่อครั้งยังไม่มัวพิมพ์หนังสือไทยได้แต่เขียนด้วยมีชน
 การของคนทั้งหลายแม้จนผู้บังคับบัญชาการและผู้พิพากษา
 ศาลาการจะรับกฎหมายได้ด้วยยากสักปานใด ยิ่ง
 กว่านั้นยังมีอีก ขอให้ลองนึกถอยหลังขึ้นไปถึงสมัย
 เมื่อก่อนพระเจ้ารามาตำแหน่งมหาราช ทรงบัญญัติหนังสือ
 ไทยขึ้น ยังไม่มีหนังสือที่จะเขียนภาษาไทย การที่จะ
 ตั้งและจะให้กฎหมายบ้านเมืองจะทำกันอย่างไร ชื่อน
 ประหลาดทมิฬเก่าเงื่อนพอจะทราบได้ ด้วยมีตัวอย่างกฎ
 หมายเก่ากว่าสองพันปีมาแล้ว ซึ่งตั้งขึ้นด้วยไม่ใช่หนังสือ
 ยังปรากฏอยู่ ก็พระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ

พระสงฆ์ยังต้องจำสวดปาติโมกข์กันอยู่จนทุกวันนี้ แต่ทั้ง
 ให้เห็นว่ากฎหมายซึ่งตั้งขึ้นเมื่อก่อนใช้หนึ่งสองครั้งใช้การ
 ต้องจำเป็นสำคัญ และพึงคิดเห็นไปว่าผู้ซึ่งจะท่องจำ
 ไว้ ไท่ถวนดคงมันอยู่ เพราะเหตุจากความเชื่องช้าของ
 ในตัวผู้ปกครอง ตั้งแต่ผู้ปกครองครัวเรือนขึ้นไป จึงเป็น
 ข้อสำคัญและเป็นหลักอันหนึ่งในวิธีปกครองของไทยมา
 แต่โบราณ กฎหมายซึ่งตั้งครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี
 แม้เมื่อมีหนังสือไทยแล้วหามิได้ลือช้อยู่บัดนี้ไม่ มี
 ปรากฏแต่กฎหมายซึ่งตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
 แม้ในรัชกาลพระเจ้าอู่ทองก็ยังเหลืออยู่หลายบท พอ
 สืบเกตุลักษณะการตั้งและการรักษากฎหมายสำหรับบ้าน
 เมืองแต่โบราณได้ อันลักษณะการตั้งกฎหมายนั้นแรก
 ทำเป็นหมายประกาศอย่างพิสดาร ขึ้นต้นยกวันคืนและ
 บอกว่าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับอยู่ที่ไหน ๆ ใคร
 เป็นผู้กราบทูลคดีเรื่องขึ้นไต่ขึ้นเป็นมูลเหตุ พระเจ้า
 แผ่นดินทรงพระราชดำริเห็นอย่างไร ๆ จึงโปรด ฯ ให้

ตราพระราชบัญญัติไว้อย่างนั้น ๆ รูปกฎหมายที่แรกตั้ง
ยังมีปรากฏบริบูรณ์หลายบท จะพบบ้างได้ในกฎหมาย
เก่าฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ตอนพระราชกำหนดเก่า พระราช
กำหนดใหม่ และกฎหมายพระสงฆ์

เพราะกฎหมายซึ่งตั้งขึ้นครั้งแรกตั้งกล่าวมาด้วยความ
ส่วนบานแผ่นซึ่งเล่าเรื่องมูลเหตุที่ยาว เรื่อง
มูลเหตุอันไม่ต้องการใช้เมื่อยกบทกฎหมายมาพิพากษา
คดี จึงมีวิธีทำกฎหมายย่ออีกอย่าง ๑ คือตัดความที่
ไม่ต้องการออกเสีย กฎหมายอย่างย่อนี้ยังปรากฏอยู่
ในบทซึ่งเรียกว่ากฎหมายสามสิบหกข้อ และเรียกว่า
พระราชบัญญัติในกฎหมายพิมพ์ ๒ เล่ม

แม้ย่ออย่างนั้นแล้ว เมื่อจำเนียรกาลนานมาบท
กฎหมายมากเข้าก็ค้นยาก จึงตัดลงอีกชั้นหนึ่ง
ก็เหมือนพวกพราหมณ์ชาวอินเดียมาสอนให้ทำอันใดม
ตามแบบมนตรรรณศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักกฎหมายใน
อินเดีย คือตัดความส่วนอันออกหมด คงไว้แต่ที่เป็นตัว

ข้อบังคับ เขาเรียงลำดับเป็นมาตราแล้วแยกออกเป็น
ลักษณะต่าง ๆ กัน เช่นลักษณะไร และลักษณะที่
เป็นกัน กฎหมายเก่าจึงปรากฏอยู่เช่นนั้นเป็นพัน

หนังสือกฎหมายไทยสูญไปเสียครึ่งกรุงศรีอยุธยา
เสียแก่พระมอขาคึกเมือ พ.ศ. ๒๓๓๐ เป็นอันมาก ถึง
รัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์เมื่อรัชชวค พ.ศ. ๒๓๔๗
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าไพฑูริกโปรดฯ ให้รวบรวม
ฉบับกฎหมายมาตรวจชำระเลือกแต่ที่จะให้คงใช้เขียน
เป็นฉบับหลวงขึ้น ๓ ฉบับ ประทับตราพระราชสีห์
พระคชสีห์และบัวแก้วเป็นสำคัญทุกเล่มสมุด แล้ว
โปรดฯ ให้รักษาไว้ที่หอหลวงฉบับ ๓ ที่ศาลาลูกขุน
ในฉบับ ๓ ที่ศาลหลวงฉบับ ๓ ผู้เป็นเจ้าหน้าที่จะขอลอก
คัดเอาสำเนาไปก็ไต่ แต่ในการชำระข้อเขาฉบับหลวง
เป็นสำคัญ กฎหมายพึงได้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๔
กรุงรัตนโกสินทร์

วิธีการพิจารณาและพิพากษาคดีในประเทศไทย
 ตามแบบครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ยังใช้ต่อมา
 ในกรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งถึงกระทรวงยุติธรรม
 ในรัชกาลที่ ๕ เป็นวิธีแปลกที่เขาแบบอินเดียมาประสม
 กับแบบไทย ด้วยความฉลาดในการประสานประโยชน์
 อันพึงเห็นได้ ในเรื่องนี้อีกอย่างหนึ่ง จึงเป็นประเพณี
 ที่ไม่มีเหมือนในประเทศอื่น คือใช้บุคคล ๒ จำพวก
 เป็นพนักงานตุลาการ จำพวกหนึ่งเป็นพราหมณ์
 ชาวต่างประเทศซึ่งเชียวชาญนิติศาสตร์ เรียกว่าลูกขุน
 ๑๒ คน หัวหน้าเป็นพระมหाराชา
 ๑ พระมหाराชา ๑ พระมหाराชา ๑ ถัดคือกษัตริย์
 เจ้าพระยา หน้าที่ของลูกขุน ๑๒ คนสำหรับช้
 กฎหมาย แต่จะบังคับบัญชาอย่างใดไม่ได้ อำนาจการ
 บังคับบัญชาตกอยู่กับเจ้าพนักงานที่เป็นไทย ก็จะ
 พึงเห็นได้ ในวิธีพิจารณาความซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ คือ
 ถ้าใครจะฟ้องความ จะเขียนเป็นหนังสือฟ้องไม่ได้

ต้องไปร้องต่อเจ้าศาล ว่าประสงค์จะฟ้องความเช่นนั้น ๆ
 เจ้าศาลจะจดขัณฑ์ศาลลงเป็นหนังสือแล้วมอบให้พนักงาน
 ประทับฟ้องนำขึ้นปรึกษาลูกขุนณศาลหลวง ว่าเป็นฟ้อง
 ต้องตามกฎหมายควรรับพิจารณาหรือไม่ ถ้าลูกขุน
 เห็นว่าควรรับ พนักงานประทับฟ้องหรือลูกขุนอีกชั้นหนึ่ง
 ว่าเป็นกระทรวงศาลไหนที่จะพิจารณา แล้วส่งฟ้องกับ
 ทวิโทษไปยังศาลนั้น ตุลาการศาลนั้นหมายเรียกตัว
 จำเลยมาถามคำให้การ แล้วส่งคำหาทำให้การไป
 ปรึกษาลูกขุนให้ชั่งสองสถาน คือว่าข้อใดรับกันในสำนวน
 และข้อใดจะต้องสืบพยาน ตุลาการจึงไปสืบพยานตามคำ
 ลูกขุน ครั้นสืบเสร็จแล้ว ส่งสำนวนไปยังลูกขุน ลูกขุน
 ชี้ว่าฝ่ายไหนแพ้คดีเพราะเหตุใด ๆ ตุลาการก็นำคำ
 พิพากษาไปส่งผู้ปรับ ผู้ปรับวางโทษว่าควรจะปรับโทษเช่น
 นั้น ๆ ส่งให้ตุลาการไปยังค้ำ ถ้าค้ำความไม่พอใจในคำ
 พิพากษาดวายฎีกาได้ แต่การที่ดวายฎีกานั้นผู้ดวาย
 จำต้องระวังตัว ถ้าเอาความเท็จไปดวายฎีกา อาจจะถูก

พระราชอาณา เพราะเหตุ^๒นั้นจึงเป็นเครื่อง^๔ของ^๕กันมิให้^๖
ถวายฎีกา^๑ปรา^๓เพ^๗ร

ศาลต่าง ๆ ตามทำเนียบโบราณมีเป็น ๔ ประเภท คือ
ศาลความอาญา ศาลความแพ่ง ๒ ประเภทนั้นขอ^๕ย^๖ใน
กระทรวงวัง ศาลนครบาลสำหรับชำระความโจ^๕รผู้ร้าย^๖
เสีย^๕น^๖นามแผ่นดิน^๕ ขอ^๕ย^๖ในกระทรวงนครบาล นอก^๕
จาก^๕อีกประเภท ๓ เป็นศาลการกระทรวง คือคดี^๕เกิด^๖ชน^๕
เนื่อง^๕ในหน้า^๖ตรา^๕ราชการ^๖กระทรวง^๕ไหน ศาลกระทรวงนั้น^๕
ได้พิจารณา ใช้วิธีพิจารณาคดี^๕กล่าว^๖มา^๕เหมือน^๖กัน^๕หมด^๖
ทุกศาล ศาลตามหัวเมืองก็เช่น^๕ โดย^๖ตาม^๕วิธี^๖ศาล^๕ใน^๖กร^๕ง ๆ
แต่ที่ประชุม^๕กรม^๖การ^๕ทำ^๖การ^๕ส่วน^๖ลูก^๕ชน^๖ เพราะอยู่ไกล^๕
จะ^๕ส่ง^๖เข้า^๕มา^๖หา^๕รือ^๖ใน^๕กร^๖ง^๕เท^๖พ^๕ ๆ ไม่สะดวก ก็^๕ชัก^๖
อย่าง^๕หนึ่ง ในการ^๖ปร^๕ย^๖โทษ^๕ผู้^๖แพ^๕คดี ให้^๖ส่ง^๕คำ^๖พิ^๕พาก^๖ษา^๕ไป^๖
ให้^๕เม^๖ือง^๕ที่^๖ไกล^๕เค^๖ียง^๕กัน^๖เป็น^๕ผู้^๖ปร^๕ย^๖ ถ้า^๖คดี^๕ความ^๖ไม่^๕พอ^๖ใจ^๕
ใน^๕คำ^๖พิ^๕พาก^๖ษา^๕อา^๖จ^๕อ^๖ท^๕ร^๖ณ^๕ เข้า^๖มา^๕ได้^๖ถึง^๕เจ้า^๖การ^๕ท^๖รง^๕ผู้^๖
ยัง^๕ค^๖ย^๕บั^๖ณ^๕ฐา^๖หัว^๕เม^๖ือง^๕นั้น ๆ ลักษณะ^๕ป^๖ก^๕ร^๖อง^๕ทาง^๖คุ^๕ลา^๖การ^๕
แต่โบราณเป็น^๕ค^๖ง^๕แ^๖ส^๕ค^๖ง^๕มา

๓๒ ใต้แสดงลักษณะการปกครองฝ่ายพระการและฝ่าย
 ทลาการมาแล้ว ยังมีการปกครองอีกแผนกหนึ่ง คือ
 ฝ่ายศาสนา สมควรจะแสดงด้วยให้ครบทุกฝ่ายในการ
 ปกครองประเทศสยามแต่โบราณ ชนชาติไทยมิได้
 ปรากฏว่าถือศาสนาอื่น นอกจากพระพุทธศาสนาแต่
 คือกถำบรรพ สันนิษฐานว่าเดิมทีเกี่ยวกัเห็นจะถือผีเช่น
 เดียวกับมนุษย์จำพวกอื่นซึ่งยังมีได้ประสยศาสนาอื่น
 ก็มีมาเป็นหลัก ครั้นพระพุทธศาสนาแผ่มาถึงพวกไทย
 ก็พากันเลื่อมใสศรัทธาถือพระพุทธศาสนามาจนตรายเท่า
 ทุกวันนี้ แต่ไทยจะไ้รับพระพุทธศาสนาไปจากเมืองมอญ
 หรือไ้รับมาทางเมืองจีนช่อนี้ยังไม่พยหลักฐานที่รู้
 ใ้แน่ อย่างไรก็ดีเมื่อชนชาติไทยลงมาสู่ประเทศสยาม
 ๒๕ นนถือพระพุทธศาสนาแล้ว ศาสนาซึ่งพวกลาวมอญ
 และขอมถือกันอยู่เมื่อก่อนพวกไทยจะลงมายังประเทศ
 สยามนั้น มีโบราณวัตถุปรากฏอยู่เป็นเค้าเงื่อน ว่าพวก
 ชาวอินเดียบไ้มาสอนพระพุทธศาสนาในประเทศเหล่านั้น

ทั้งแต่ราวเมื่อพระพุทธศักราชได้ ๔๐๐ ปี และลัทธิพระ
 พุทธศาสนาซึ่งมาสอนในชั้นแรกนั้นเป็นอย่างเก่าซึ่งถือ
 กันในมคธราช คือท่่มักเรียกกันว่า “ลัทธิหินยาน”
 ใช้ภาษาบาลีจารึกพระธรรม มีโบราณวัตถุสมัยนั้นอยู่ทาง
 ตะวันตก คือที่พระปฐมเจดีย์เป็นสำคัญ จึงสันนิษฐาน
 ว่าพระพุทธศาสนาที่แผ่มาถึงประเทศสยามชั้นแรก เนื่อง
 จากครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชให้เที่ยวสอนพระพุทธศาสนา
 ในนานาประเทศ ผู้สอนพระพุทธศาสนาจึงมาจากมคธราช
 และมาทางเมืองมอญจนถึงประเทศนี้ ครั้นภายหลังมา
 ถึงสมัยเมื่อพระพุทธศาสนาที่อินเดียเกิดมี “ลัทธิ
 มหายาน” ซึ่งสมมติว่าพระพุทธเจ้าเป็นหลายภูมิ และ
 นิยมถือพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ว่าเป็นผู้บำรุงโลก เปลี่ยนใช้
 ภาษาสันสกฤตจารึกพระธรรม ข้างฝ่ายศาสนาพราหมณ์
 ซึ่งถือลัทธิไครเทพอยู่ก่อน ก็เกิดลัทธิไสยศาสตร์ซึ่งถือ
 พระอิศวรพระนารายณ์ขนตามกัน มีชาวอินเดียชักพวก
 หนึ่งพาลัทธิมหายานของพระพุทธศาสนากับศาสนาไสย

ศาสตร์ของพราหมณ์มาสั่งสอนที่เกาะสุมาตราเกาะชวา
 และประเทศจามประเทศขอม ชาวประเทศเหล่านั้นรับนับ
 ถือนั้น พวกชาวเมืองศรีวิชัยในเกาะสุมาตราพาลัทธิ
 ศาสนานั้นมาทางมณฑลนครศรีธรรมราชทาง ๑ พวก
 ขอมพาเข้ามาจากกรุงกัมพูชาอีกทาง ๑ จึงมาแพร่หลาย
 ในประเทศสยามนี้ มีในศิลาจารึกที่เมืองลพบุรีแผ่นหนึ่ง
 กล่าวว่าที่เมืองลพบุรีในสมัยเมือเป็นเมืองหลวงพวกขอม
 ปกครองอยู่นั้น มีทั้งพระสงฆ์ลัทธิหินยานและมหายาน
 อยู่ในเมืองลพบุรีด้วยกัน ลัทธิมหายานและไสยศาสตร์มี
 ไต่แพร่หลายขึ้นไปถึงท้องที่ซึ่งพวกมอญและไทยปกครอง
 อยู่ข้างฝ่ายเหนือ ชื่อนี้มีเค้าเงื่อนที่โบราณวัตถุเป็นรูป
 พระโพธิสัตว์อย่างลัทธิมหายานและเทวรูปพระอิศวรพระ
 นารายณ์พบปะแต่ข้างใต้ หามขึ้นไปถึงมณฑลพายัพไม่
 ครบถึงสมัยเมือพระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมลง เหตุ
 ้วยพวกถือนิสานาอันได้เป็นใหญ่ นานๆ ประเทศก็
 ขาดทางติดต่อกับอินเดียด้วยเรื่องพระพุทธศาสนา ทาง

ประเทศต่างด้อมาตามนิยมของคน จนเมื่อราวพ.ศ. ๑๖๘๖
 มีกษัตริย์สหฬพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าปรีก
 กรมพาทุมหาราช ทรงศรัทธาเลื่อมใสอุปถัมภ์พระ
 พุทธศาสนา ให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎก และบำรุง
 สงฆมณฑลให้ร่ำเรียนพระธรรมวินัยพื้นพระพุทธศาสนา
 รุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีป เกียรติคุณนั้นแพร่หลาย
 เลื่องลือมาถึงประเทศรามัญประเทศสยามและประเทศ
 กัมพูชา มีพระสงฆ์ทั้งมอญไทยและเขมรพากันไปยัง
 ลังกาทวีป ไปศึกษาลัทธิธรรมวินัยที่พื้นชนใหม่ แล้วบวช
 แปลงเป็นพระสงฆ์ลังกาวงศ์ พาลัทธิพระพุทธศาสนา
 ลังกาวงศ์มายังประเทศของตน เรืองนามแรงอยู่ในจาวก
 กัลยาณิของพระเจ้ารามธิบดีปิฎกธรมืองหงสาวดี และ
 ในหนึ่งสี่ขึ้นกาลมาลันที่แต่งชนนเมืองเชียงใหม่ พวก
 พระสงฆ์มอญนำลัทธิลังกาวงศ์มาตั้งที่เมืองเมะตะมะ
 แล้วพาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาประเทศนี้ทางเมืองเชียงใหม่
 พวกพระสงฆ์ไทยนำลัทธิลังกาวงศ์มาตั้งที่เมืองนครศรี

ธรรมราช แล้วแพร่หลายชนมาถ่มเมืองสุโขทัยอีก
ทางหนึ่ง ในสมัยเมื่อไทยได้เป็นใหญ่ในสยามประเทศ
กำลังลัทธิลังกาวงศ์แรกเข้ามารุ่งเรืองในประเทศนี้ ไทย
ก็รับยถอลทธิลังกาวงศ์ ขอนมปรากฏอยู่ในจารึกของ
พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ว่าสังฆนายกในกรุงสุโขทัย
ล้วนมาแต่เมืองนครศรีธรรมราช ก็คือพระสงฆ์ที่ถ่อ
ลัทธิลังกาวงศ์นั่นเอง พระพุทธศาสนาที่ลัทธิลังกาวงศ์นั้น
ถือคติอย่างหินยาน พระไตรปิฎกก็เป็นภาษามคธ เมื่อ
ไทยรับถ่อลัทธิลังกาวงศ์พระสงฆ์ไทยจึงเลิกศึกษาพระ
ธรรมวินัยในภาษาสังสกฤตอย่างแต่ก่อน เปลี่ยนเป็น
ศึกษาภาษามคธแต่นั้นมา แต่ภาษาสังสกฤตยังคงใช้อยู่
ในฝ่ายฆราวาส ขอนพงเห็นค่าเงินไต่เงินในสมัยใกล้
กับปัจจุบัน เช่นในการแปลพระปริยัติธรรม แปลศัพท์
“สตฺถา” ว่า “พระศาสดา” ทั้งนี้ ก็คือแปลภาษา
มคธที่ใช้ชนใหม่เป็นภาษาสังสกฤตซึ่งใช้มาแต่เดิมเห็น
ไต่เป็นสำคัญ ส่วนสงฆ์มณฑลนั้น เมื่อผู้คนยถ่อ

ลึงคางวงศ์มากชั้น แม้ในประเทศสยามพระเจ้า
 แผ่นดินมิได้บังคับให้พระสงฆ์นี้กายเดิมบวชแปลงเป็น
 ลึงคางวงศ์เหมือนอย่างเช่นบังคับในประเทศรามัญก็ค
 เมื่อจำเนียรกาลนานมาพระสงฆ์ตลอดลัทธิคามนีกายเดิม
 กันอยู่ตงทุกที่ จนที่สักรวมเป็นนิกายเดียวกัน (คือ
 ที่เราเรียกกันทุกวันนี้ว่า “มหานิกาย”) ถึงกระนั้น
 ลักษณะการทักสงฆ์มณฑลแต่โบราณก็ยังปรากฏเค้า
 เเงอน้อยตามเรื่องตำนานที่กล่าวมา ที่แบ่งเป็น “คณะ
 เหนือ” คือพวกนิกายเดิมคณะ ๑ “คณะใต้”
 คือพวกนิกายลึงคางวงศ์ ที่ชนมาจากนครศรีธรรมราช
 คณะ ๑ ยังมีเค้าอยู่จนทุกวันนี้ ส่วนพระสงฆ์นิกาย
 ธรรมยุติกานันท์เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ เป็นของพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อยังทรงผนวชอยู่ใน
 รัชกาลที่ ๓ ทรงวัดกันใกล้กัน เพื่อระประพฤติกิพระ
 ธรรมวินัยให้ถ่วงเคร่งครัดกว่าที่พระสงฆ์ประพฤติกิอยู่
 เชนสามัญในสมัยนั้น มีผู้เลื่อมใสบวชเรียนในสำนัก

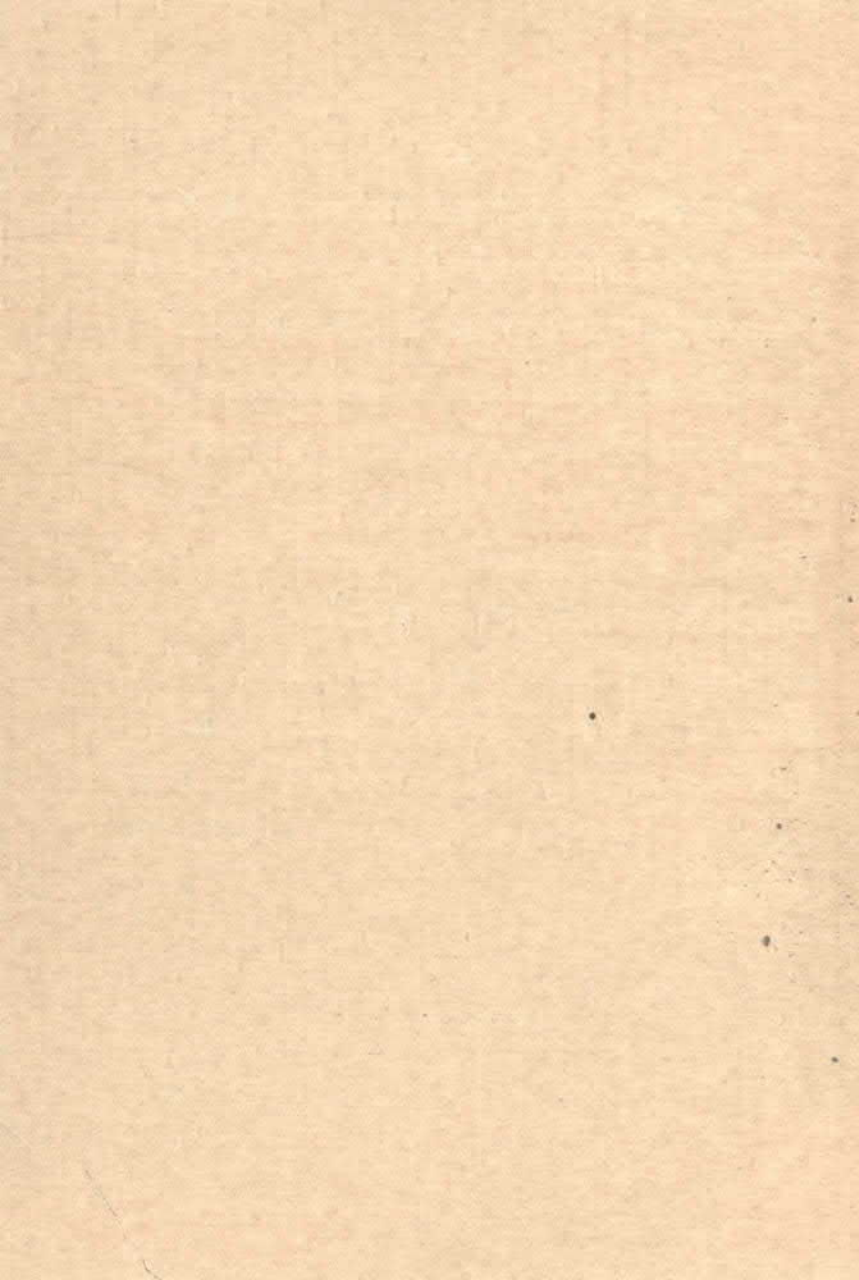
พระสงฆ์ธรรมยุติกามาก จึงได้เป็นนิกายหนึ่งต่อมา
 จนทุกวันนี้ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์แต่โบราณพระ
 เจ้าแผ่นดินทรงตั้งพระเถรานุเถระให้มียศและราชทินนาม
 และไปรศ ฯ ให้มีอำนาจที่จะปกครองบังคับบัญชาพระ
 ภิกษุสงฆ์ผู้น้อย มีทำเนียบสงฆ์อยู่ส่วนหนึ่ง คล้ายกับ
 ทำเนียบตำแหน่งกระทรวงราชการฝ่ายมหาดไทย คือมี
 สมเด็จพระสังฆราชเป็นใหญ่ในสมณมณฑล รองลง
 มาสมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ แล้วถึงพระ
 ราชาคณะและพระครูฐานานุกรมเป็นอันตบกัน กำหนด
 สงฆ์เป็น ๒ ฝ่ายตามพระพุทธานุญาต คือฝ่ายคณฤช
 และฝ่ายวิษณูคณฤช ฝ่ายคณฤชถือเป็นหน้าที่ที่จะ
 สั่งสอนพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายถาวร หลักของ
 พระพุทธานุญาตก็คือคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นมค
 ฌภาษา เพราะฉะนั้นเบื้องต้นของการที่จะบำเพ็ญกิจฝ่าย
 คณฤช จึงต้องเรียนภาษามคธให้รู้แตกฉาน เพื่อจะ
 ได้สามารถอ่านพระไตรปิฎกอธิบายพระธรรมวินัยได้ การ

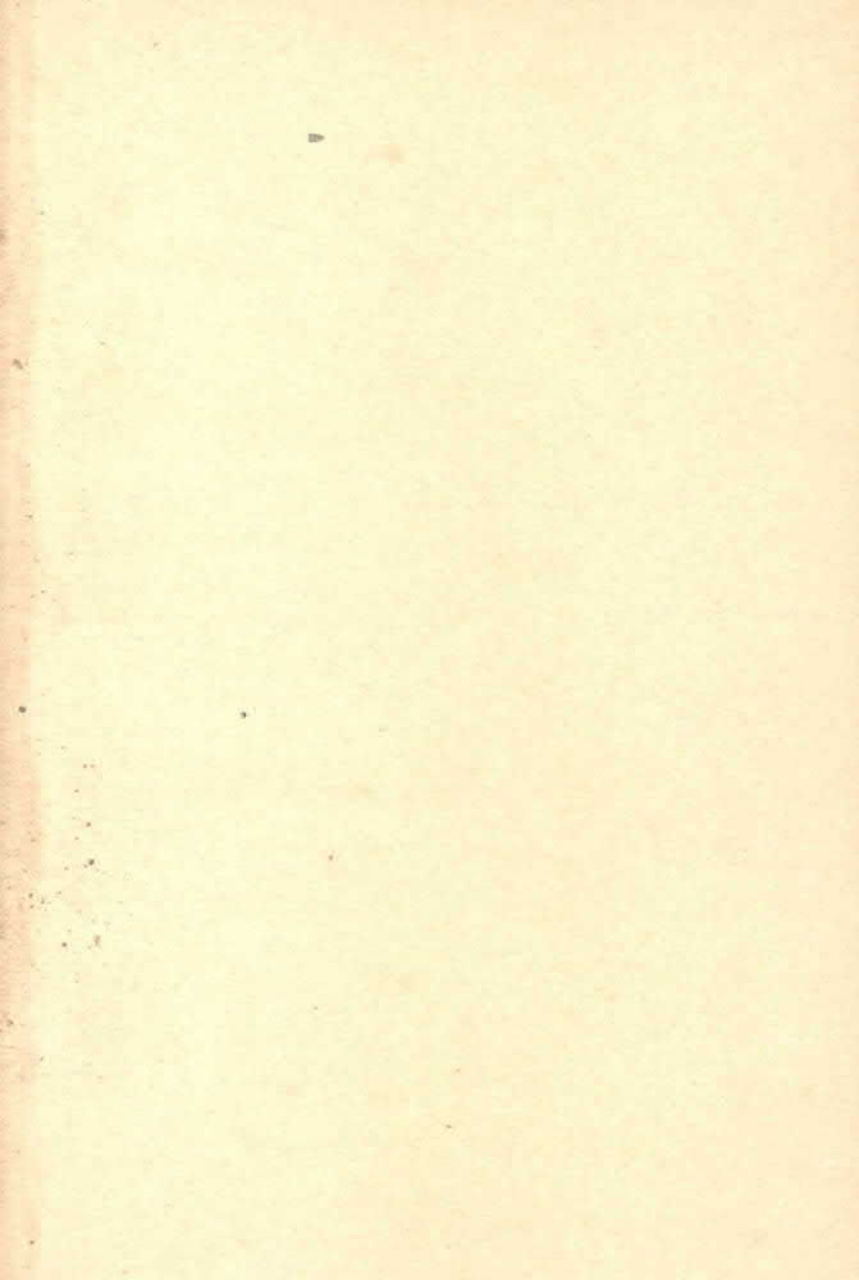
เรียนภาษามคธเป็นสำคัญทั้งกล่าวมา พระเจ้าแผ่นดินจึง
ทรงออกหนันท่านข้าราชการเล่าเรียนภาษามคธ พระภิกษุ
องค์ใดเล่าเรียนรอบรู้สอยไต่ ก็ทรงตั้งเป็นมหาษาเรียน
เป็นชั้นกันตามคุณธรรม และทรงเลือกพระสงฆ์ใน
พวกเปรียญเป็นพระราชาคณะเป็นพน ส่วนวิษ
ษณุนั้น ถือกิจที่จะกระทำจิตต์ให้สองพันกิโลศความ
เคร้าหมองเป็นตัง พระภิกษุสงฆ์องค์ใดรอบรู้วิ
สมณะภาวนาสามารถในทางวิษณู พระเจ้าแผ่นดิน
ก็ทรงตั้งแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะฝ่ายสมณะ คนทั้งหลาย
ก็พากันนิยมแต่มีกันยถือไปในทางว่าคักคิสทธิ

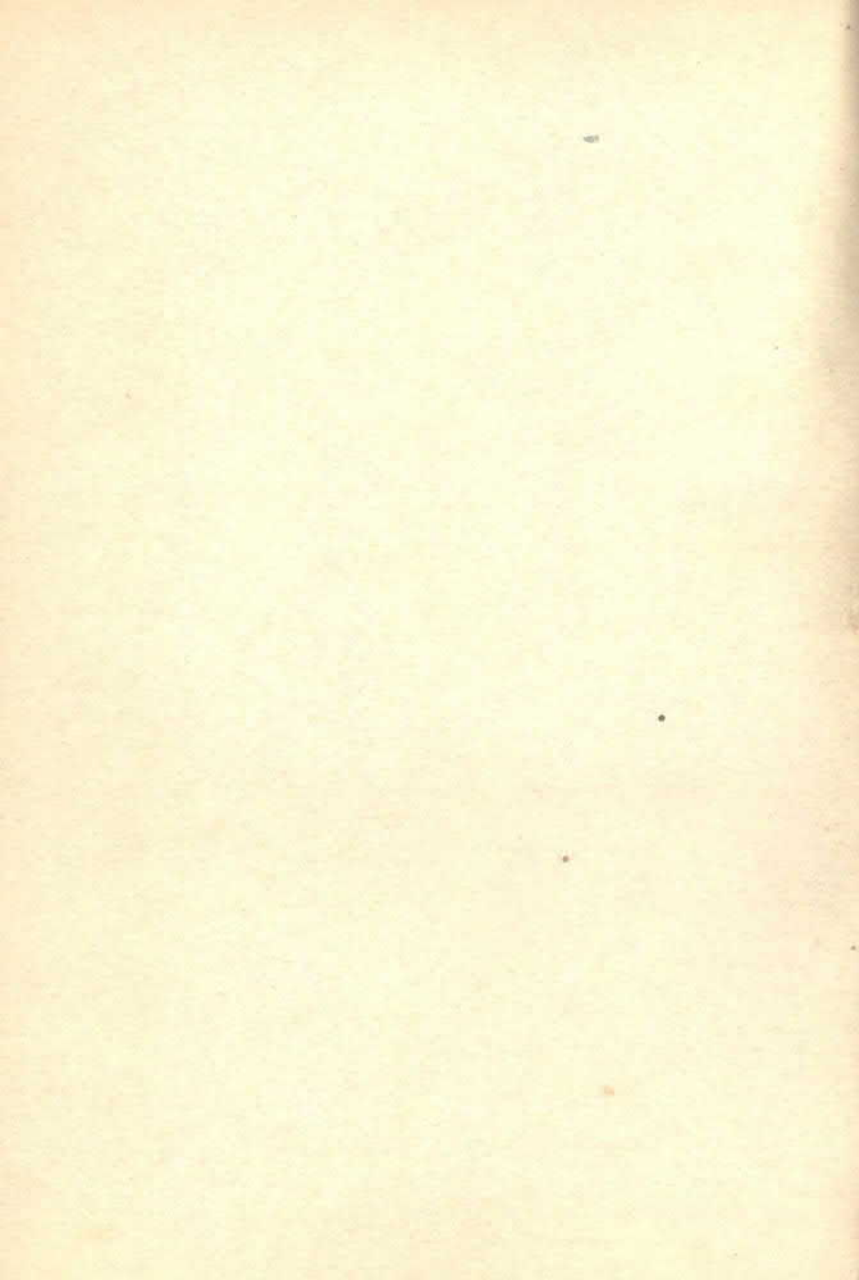
ถ้าว่าถึงการปกครองที่เกี่ยวข้องกันในระหว่างศาสนา
กับบ้านเมือง มีหลักเรียกว่าพุทธจักรอย่าง ๓ อาณาจักร
อย่าง ๓ พุทธจักรคือการรักษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง
ตามพระพุทเจ้าบัญญัติขึ้น เป็นใหญ่อยู่แก่พระสงฆ์ แม้
พระเจ้าแผ่นดินก็ไม่ได้พระราชอำนาจบังคับบัญชา ชื่อนี้
ฟังเห็นเช่นการมีพระราชูปถัมภ์ ถ้าพระสงฆ์พร้อมกันถวาย

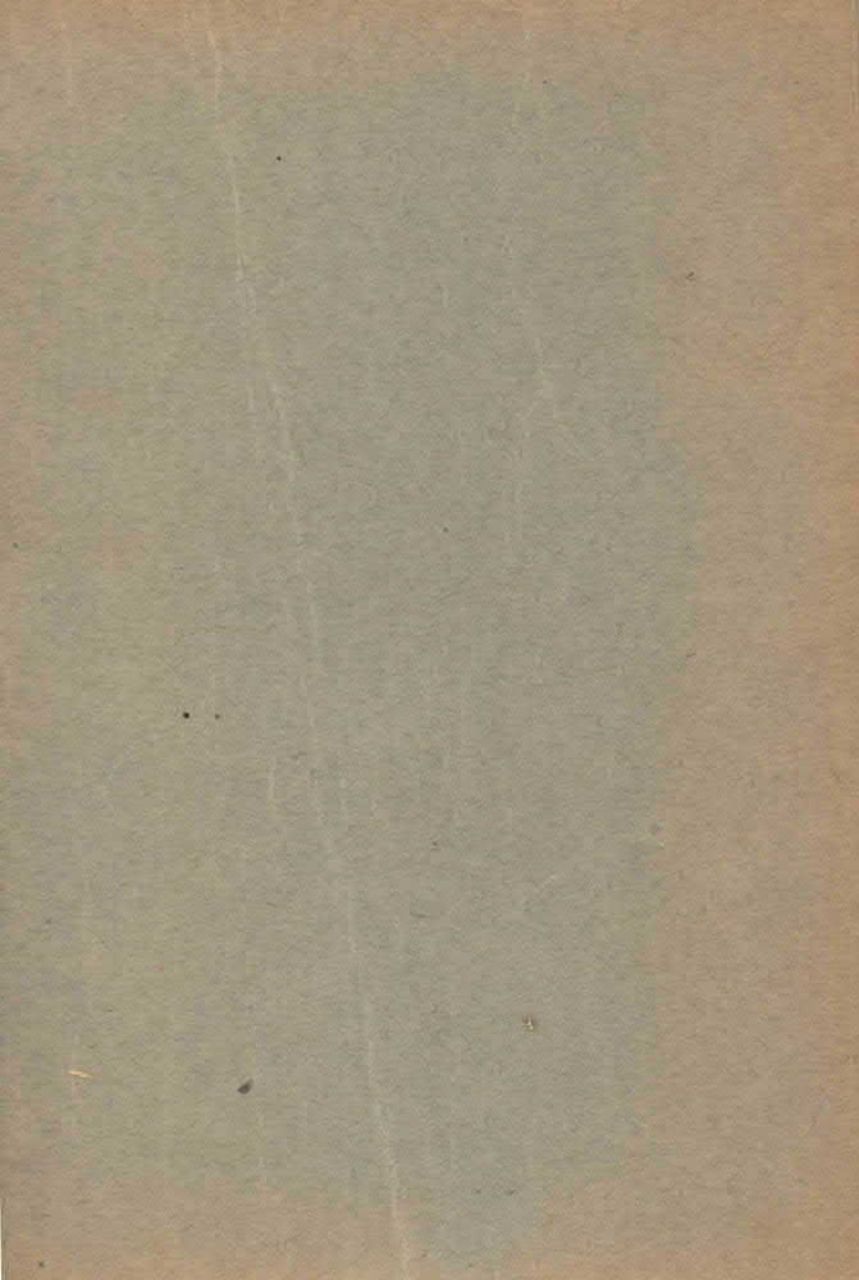
วิสัยเห็นว่าพระธรรมวินัยเป็นอย่างไรร ถึงไม่ทรงพระราช
 ดำริให้เห็นชอบก็ทรงอนุโมทนาไม่ฝ่าฝืน จะยกเป็น
 ตัวอย่าง ดังเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ทรงพระราชดำริที่จะเอาพระพุทธรูปพระศรีสรรเพชญ์ พระ
 ยืนองค์ใหญ่ในกรุงศรีอยุธยาซึ่งพระมาเฒ่าทำลายลงเหลือ
 แต่ทรางมาหล่อเป็นพระพุทธรูปองค์ใหม่ มีพระราช
 ปรีชา พระราชาคณะทั้งปวงถวายวิสัยเห็นว่าถึงทำลาย
 ก็ยังเป็นรูปพระพุทธรูปอยู่ จะเอามาทำลายหล่อหลอม
 นั้นไม่ควร ก็ทรงปฏิบัติตาม ส่วนอาชญากรรมนั้นคือ
 การปกครองในทางโลก เเย่ของตนแต่การตั้งตำแหน่ง
 พระสงฆ์ ตลอดจนการที่พระสงฆ์จะต้องประพฤติตาม
 พระราชกำหนดกฎหมายบ้านเมือง อยู่ในพระราชอำนาจ
 ของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสิ้น ยกตัวอย่างดังเช่นผู้ประพฤติ
 เป็นโจรผู้ร้ายเลืยนหนามแผ่นดิน หรือฝ่าฝืนพระราช
 กำหนดกฎหมายด้วยประการอย่างอื่น ถึงจะถือเพศเป็น
 พระภิกษุก็หาพ้นพระราชอาญาไปได้ไม่

ส่วนศาสนาไสยศาสตร์ของพวกพราหมณ์นั้นมีหลัก
ฐานปรากฏว่าไ้รับความทำนบารุงตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย
เป็นราชธานีสืบมาจนปัจจุบันนี้ เหตุด้วยไสยศาสตร์ที่มา
ลือกันในประเทศนี้มีได้ เป็นปฏิบัตินัยกับพระพุทธศาสนา
หรือจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนาก็ว่า
ได้ พระสงฆ์ในฝ่ายพระพุทธศาสนาสั่งสอนในทางธรรม
ปฏิบัติ ฝ่ายพราหมณ์สั่งสอนขนบธรรมเนียมบ้านเมือง
และนิติศาสตร์ราชประเพณีเป็นประโยชน์ในทางโลก
แม้พระเป็นเจ้าในศาสนาไสยศาสตร์ เช่นพระอิศวรพระ
นารายณ์ ไ้ไทยก็รับนับถืออย่างเช่นเทวดาในชั้นฟ้าอันมี
ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ขัดข้องค่อนกัน จึงได้สร้างเทวรูป
เหล่านั้น และทำเทวสถานสำหรับบ้านเมืองมีสืบมาจน
กาลบัดนี้

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒธนากร

ตำบลถนนราชบพิธ จังหวัดพระนคร

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐